

ՆՈՒՆԱԿԱՆ

ԵՍՏՈՒՆ

ՀԱՅԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

29^{րդ} ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 6

ՄԱՐՏ 15

ԽՐԱԳԻՐ - ՏՆՈՐԷՆ

Մ. ՄԱՄԱՆԻՐԵԱՆ

ԻԶՄԻՐ

ՏԳԱԳՐ. ՄԱՄԱՆԻՐԵԱՆ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐՇՈՒՄ	217
ԲԵԿԵԱԼ ԱՆՕԹ (Մ. Նուպարեան)	224
ՅԷՆԷԼԱՅԻ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ	225
ՄԻԱԼՄՈՒՆՔԻ ՄԸ ՀԵՏԵԻԱՆՔԸ (Ղ. Վ.)	232
ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ (* . . .)	235
ԿԻՆԵՐԸ ՊԱՐՏԻ՞Ն ԱՇԽԱՏԻԼ (Վաճան)	239
ԿԻՐԻՆԻ ԿՐԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ (Շահն)	243
ԴԷՄՔԵՐ (Կիրառուցի-կարօ)	246
ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ ՆԻ ԲԻԻԶԱՆԻՈՆ (Մ. Նուպարեան)	248
ՄԱՆԿԱՆՅ ՊԱՐԱՀԱՆԳԷՍԸ (Վաճան)	253
Պ. ՊԵՐՃ ՊԻՕՇԵԱՆՅԻ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌԹԵԱՆ ԲԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿԸ	256

ՄԱՄԼՈՅ ՏԱԿ

ԶՈՐՐՈՐԴ ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

Կ Ա Մ

ԳԻՏԵԼԻՔ ՈՒ ՊԱՐՏԻՔ ՏՂՈՅ

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԱՄԵԱՆ ՈՐԲԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Տիկին Մարթա Շերիմանեան Նուպար փաշայի փոխան ծաղկեփունջի 1 Լ.-էլ:

Այլի Տիկին Նեկտար Ս. Սիրիսարեան՝ հանգուցեալ Հաճի Ետեփան Սիրիսարեանի հոգւոյն 1/2 Լէրոյ Օճանեան:

(Կէէ)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԳՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԾԵՆՃԻԱՆԳԵԿ ԵՊԻՍԿՈՒՄԱՆ ԳՐԱՐԱՆՆԵՐ

Գ/ն 15 զրուշ

ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴԱՍԸՆԹՈՅ Ա. ՏԱՐՐ

ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ Յ. ՊՈՏԱՋԵԱՆԻ

Կ. Պոլիս Տպագր. Յ. Մասթեռնեան 1898

Գ/ն 3 զրուշ

ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԱԹՈՆ

ԾԱԳՈՒՄ ԵՆ ԿԵՆՍԱԿԲՈՒԲԻՆ

ԴԻՅ ԸՆՏԱՆԵԱՅ ԲԱՐԵԿԱՄ ՄԸ

Տպագր. Միսիր. Տպարան Վեցեոիկ 1899

Գ/ն —

ՀԱՄԱՐԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Ե. ՅԻՆԱՆՆԵԱՆ

Տպագր. Ն. Կ. Պերպերեան 1898 Կ. Պոլիս

Գ/ն 27 զրուշ

174 ռ

ՎԻՃԱԿԱՅԱՆՈՒԹԻՒՆ ՈՌԻՍԵԼԻԻ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՈՑ

Ս. Ս. Ս. ԶԻՆ ՇԱՀՈՂ ԹԻԻ

£. 00000 Ֆրանք

Արևելեան Բաժնիկի Երկաթուղեայ 173 ռ, վիճակա-
հանութիւնը տեղի պիտի ունենայ յառաջիկայ Յունվար
20 — ֆետրուար 1 ին, Արքունի փողերանոցի մէջ:

Սոյն վիճակահանութեան Օսմանեան դրամայան բը-
ռօմէաներն կ'վաճառուին իզմիր, Բաթաժ, Հօնիշէն, Թիւ
12 Տիար Օ. Սլաարսի գրասենեակը միայն:

Գին մի ամբողջ բօսմակի 3 1/2 դանեկան ողջ:

Շահող բաժնեւորն ներկայացնողն, պիտի ստանայ մայր
տոման, որով պիտի կտրենայ շահած գումարն դանձել Օսման-
եան գրաստանէն:

10—24

Յ. ԳԱՐԱԳԱՅԵԱՆ և Վ. ԶՄԻՐՆԱԿԵԱՆ
ԺԱՄԱԳՈՐԾ

Պատիւ ունինք ծանուցանել Արդոյ Հասարակութեան թի ք
Չուհա Պէտէսթէն թիւ 14 մեր նոր բացած վաճառատան մէջ
կը ծախուին մեծ և փոքր քանակութեամբ ամեն տեսակ ժա-
մացոյցներ: ոսկիէ, արծաթէ, նիքէլ, սև oxid, զարնոզ ամա-
ցոյց և քրօնօմէթը գրպանի ժամացոյցներ:

Զարթուցիչ, պատի և դսրոցի մեծ ժամացոյցներ (pendules):

Զանազան տեսակ զոհարեղէնք, ինչպէս ապարանջան, քար-
փիցա ևն:

Ճառագործներու և ոսկերչաց վերաբերեալ ամեն տեսակ
զանազան գործիքներ:

Հոս կը յարդարուին ամեն տեսակ ժամացոյցներ խրաղէօ
երաջխաւորեալ:

Ժամացոյցներու վաճառումն և յարդարումն արտակարգ
շեղջեալ գիններով կ'ըլան:

5—24

ԴԵՐԱԿԱՏՈՒՆ ԳԵՈՐԳ Մ. ՔԵՇԻՃԵԱՆ

Աղայեւանի մանկապարտեզի տնօրէն Կ. Թ. - 1

Վաճառատունս հաստատուած որէն ի վեր սուղ ժամանակի մէջ ունեցած բաղմամբ յաճախողներս, ապացոյց մի են թէ՛. մենք մեր յայտարարութեան հաւատարիմ գտնուած չնք, հարկ չիկայ գովեստներ չռայել. յայտմ, մեր գործերը զիկայ են արդէն՝ թէ զներու աժանութեան հետ նաև ունինք մեծ առաւելութիւն մը ուրիշ նմանորինակ հաստատութիւններէ ձեռի, կարի և ապրանքի մասին երեւակայեցէք թէ՛ որչափ դժուարին է ամեն մէկ անհատի ճաշակը գոհացնել և ձեռն յարմարութիւն տալ, նա մանաւանդ երբ այդ անձը առաջին անգամ է որ հաղուստ չիկել կուտայ մեզ. Ուստի ինչպէս մինչև այսօր, նոյնպէս ալ այսուհետև պիտի աշխատինք ամեն ջանք և զոհողութիւն չի խնայել նոյն իսկ ամենէլ բծախնդիրները անգամ գոհացընելու:

Աւելորդ չե՛ք համարիր. նաև իմացնել թէ վաճառատանս մէջ կը գտնուի քաղմիրներու, ֆասօններու և այլ տեսակ ասուեղէններու ճոխ հաւաքածոյ մի, և թէ պատրաստ կարողած հազուսաներ, ալ ունինք:

Աժա՛հ, ձեռաւոր եւ տոկու՛ն, ղիմեցիր եւ տեսիր: 12-24

ՄԵԾ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Հայոց Վժ Բաշ

Դ. ԵՒ Լ. ԹԵՐԻՏՃԵԱՆ

Պատիւ ունինք ծանուցանել Արզոյ Հասարակութեան և մասնաւորաբար մեր Պատ. Յաճախողներուն թէ մերչէքս մեր վաճառատնը խոտ ճոխացուցած ենք զանազան ուտեստներով:

Մեզ դիմող ամէն ինչ պիտի գտնէ շատ ուժան գին կրող:

Ունինք նաև Ալիխարի և ուրիշներու բնորոշ օճառներ, նոյն գործաւորները ծախուած գիններու վրայ Ա.Ռ.Ն.Յ ամենամիմր յաւելապրտութիւն մ'ընելու:

Դիւրութեան համար մեր Յաճախողներուն հաշուետե սրբեր էք յանձնենք և մեր սովորութեան համեմատ հաշիւները ամիսը անգամ մը կը փոխենք:

ԱՆՀԱՄԵՄՏՏ ԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

6-24

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒՅԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԴՐԱՅ

Ս. ՄԻՐՆ ԵՐ Ս. ԼՈՒՍԱՌՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԵԱՅ

Ի ՄԱՂՆԻՍԱ

(ՎԵՐԿ ԶԳՆԵՐԻՆԻՆԻ)

ԿԱԶՄԵՅ

ՏՐԳԱՅ ԱՐԳ. ՊԵՆԵԱՆ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՀԱՅՈՅ ԿԵՍԱՐԻՈՅ

ՉՄԻՌՆԻԱ

ՏՊԱԳ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

1898

Գ/ն 5 զրուշ

ԱՅՐԻԵՆԱՐԱՆ ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

ԿԱՍ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐԲ ՏԳԱՅՈՅ

Բոլորովին նոր ոճով

ԳՐԵՅ

ԻՍԲԱՅԵԼ Խ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

ԻԶՄԻՐ

ՏՊԱԳ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

1898

Սկսիականություն հրատարակված
ՄԻՌՈՒԹԵԱՆ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՈՅ ԿԵՍԱՐԻՈՅ

Գ/ն 40 փարա

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԱՌԱՂՁԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ

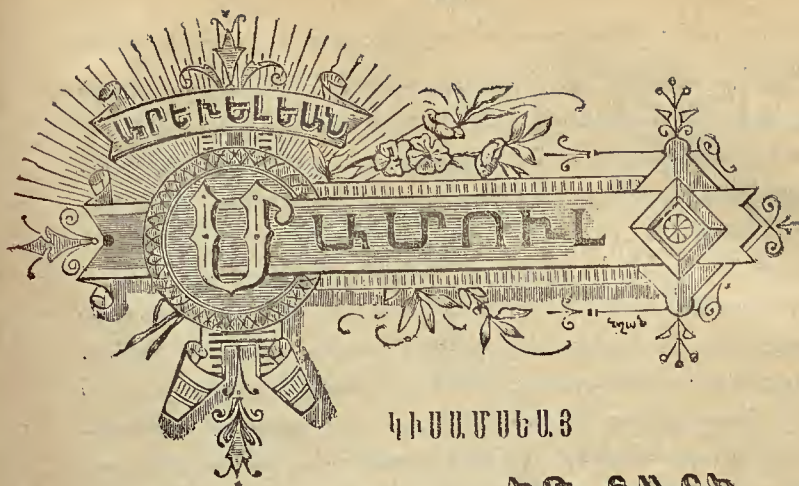
ՉՊՐԳ. ՏԵՏՐԱԿ

Գ Ի Ն Ո Վ Ո Ւ Թ Ի Ն

Աշխատանքային

ՏՕՔ. ԸՆԹԵՐՑԱՆԻ

Գ/ն 40 փարա որ յատկացած է Կ. Պոչտայ Հորս կա-
րեւոր թաղերու, Աղաւաղահամալ Ընկերութեանց :

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԲԲ. ՏԱԲԲ

Թ Ի Ի 6

15 ՄԱՐՏ 1899

ԳԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳԱՐՄԱՆԷ

Մարդկութիւնը իր հաւասարակշռութեան մէջ պահ-
պանելու համար, գիտութիւնը՝ հոն՝ առաջին դերը
կառնուի Այս բանին բացատրութիւնը խիստ հասկանա-
լի է, ամենքս ալ գիտենք որ՝ քաղաքակրթութիւնը, իր
ճանաժ բարիքներուն հետ, ստեղծած է նաև շատ մը կեն-
սաբանական յուսի վիճակներ, ուր, մարդկութիւնը յե-
տադիմութեան ուղիին մէջ թուած է խորաւուզիլ, կար-
ճելով անոր բազմաբազմութիւնը նորանոր ախտերով,
առնելով զայն տկարակազմ և հիւանդադին՝ վատթա-
րացման կամ տարատեսակ քայքայութեան այս յառաջաց-
ման մէջ՝ մարդկութիւնը, ընդհուպ, պիտի ընկճէր՝ եթէ,

միւս կողմանէ, միւսնոյն քաղաքակրթութիւնը, իր ծնած չարիքներու ընդդէմ, չհանէր իր բարիքները, որոնցմով առաջինները պիտի հակակշռէր ու պիտի դնէր ենթակայ մարդկութիւնը՝ իր հաւասարակշռութեան մակերեսոյթին վրայ:

Գիտութիւնը՝ որ քաղաքակրթութեան հետ յառաջ ընթացած է, թէ՛ ինչպէ՞ս մարդկութեան ճակատագրի վրայ բարեւալ գեր խաղացած է, դայդ, մասամբ, պարզելու համար մենք մեզ նիւթ ընտրած ենք այսօր անոր մէկ հրաշքը, որուն առջև ինքնաբերութեամբ կը պարտաւորինք արտասանել այն մեծ և անմահ գիտնականին առնունք, Բասդէօն, որ իր թափանցող հանճարով նոր ուղի ու ասպարէզ բացաւ, գիտութեանց անհուն ովկէանոսին մէջ: Ուրեմն, պէտք է գուշակել որ քաղաքակրթութեան բարիք ըսածնիս, զոր հիացումով, գիտութեան հրաշք անուանեցինք մի քիչ վերը, Բասդէօնեան գրութեան գիւտ մը ըլլալու է, կը մնայ ուրեմն մատնանիշ ընել չարիքը, որ է Էնթոլոփիան, մարդկութիւնը այլապէս ոչ ախտ մը՝ որուն եթէ ոչ ծագումը գոնէ՛ բեղմնաւորումը քաղաքակրթութեան ծաւալման կարելի է վերագրել: Այսպէս կը խօսինք որովհետեւ այդ հիւանդութիւնէն առաջին անգամ բռնուեցաւ Նոյ Նահապետը, ինչպէս հին պատմութիւնը ցոյց կուտայ, և որու մերկանդամ՝ քունը, ատոր հետեանօք, պատճառ եղաւ որ ամբողջ մարդկային ցեղ մը՝ ոգելից անէծքով մը դիւնովնայ և վատթարանայ (?) . . . յիշեցէք Քամը:

Թէ՛ ի՞նչ առնչութիւն կայ գիտութեան ներկայ դարու յաղթանակին և գինովութեան միջև, այն է որ մարդկութիւնը կրծող ու մաշող այդ հիւանդութիւնը կը դարմանուի, այսօր, շիճկաբուութեամբ (sérothérapie), ինչպէս Ծագկախտը, ամխախտը և պատուաստով:

Մեր նիւթէն դուրս ըլլալով քաղաքակրթութեան և գիտութեան ընկերական կեանքի վրայ թողած, ինչպէս փիղիքական նոյնպէս ալ բարոյական կրկնակի ազդեցութեանց վրայ ընդհանուր տեսութիւն մը ընել, թէ և ը-

լայ առիկա ինչքան հետաքրքիր այնքան օգտաշատ, կանցնինք անմիջապէս մեր նիւթին որ է՝ դինոլութեան դարմանումը շիճկաբուժութեամբ, յայտարարելով անմիջապէս թէ, այս բանին համար, մեզ աղբիւր ունեցած ենք Ռուսիոյ Դոկտոր հանգէսը:

* * *

1896 ի սկիզբները, Բարիդի բժշկական համալսարանի բնախօսական լապտախոսին մէջ Տօք. Թուլուզ կախատի գտնել հակա-թունաւորիչ (anti-toxique) շիճուկներ (sérum) ճիշդ այն թունաւորութեան (intoxication) եղանակաւ, զոր արդէն փորձուած էր ուրիշ գիտնականներու կողմանէ նեխումներու (infection) համար: Չուկէտ ընտրելով իրեն այն հայեացակէտը թէ՛ ի՞նչ վարակիչ հիւանդութիւններ, ծաղիկախաղ օրինակի համար, երբ կը զարգանան ենթակայի մը մէջ, իրենց արտադրած ապականեալ նիւթերը (humeur) չէին այլ ևս թունաւորուէր միւսին թոյնէն, որ յատկանիշը կը կազմէ այդ ախտերուն, մտածած է որ մեծաքանակ հակաթունաւորում մը, ալքոլի միջոցաւ, արեան ջրախառն մասին, շիճուկին մէջ, պիտի տար դործաբանաւորութեան (organisation) հարկ եղած ոյժը կամ՝ պաշտպանութեան միջոցը, և կամ պիտի արտաթորէր անոր մէջ ի՞նչ ի՞նչ նիւթեր, (produits) որով նա պիտի կարենար դիմադրել ալքոլի թոյնին ազդեցութեան:

Ուրեմն այս կենսաբանական յատկութիւնը պէտք էր վնասուել արեան շիճուկին ուժեղապէս ալքոլացման մէջ: Այս նպատակով ալ Տօք. Թուլուզ երկու շուն կ'առնէ և իւրաքանչիւրին օրական 40 կրամ ալքոլ կ'ընծինել կուտայ, ու այսպէս վեց օր շարունակաբար, եօթներորդ օրը զանոնք անօթի կը պահէ և ութներորդ օրը անոնցմէ մաս մը արիւն կ'առնու անոր շիճուկը պատրաստելու համար:

Երբ շիճուկը կը պատրաստէ, զայն կը դործածէ հին դինեմիլի մը վրայ, որ այն պահուն սաստիկ թունաւոր

րուած էր (intoxication aigüe), ունենալով յորդառատ
որտինք և ուժգին (hallueinatoire) բանդագուշիչ դա-
ռանց սնք: Իր նիհարութիւնը ծայրագոյն աստիճանի հա-
սած էր և իր կազմական ընդհանուր տոկունութիւնը
խիտ տկարացած կ'ըլէր: Հիւանդին՝ իր արբեցման երկ-
րորդ օրը, կը ներարկէ 9 խորանարդ հարիւրորդամէթր
իր պատրաստած շիճուկէն, անոր ջերմութիւն որ 39² աս-
տիճան էր՝ կ'իջնէ, մի քանի ժամվերջ, 38 աստիճանի: Վեց
ժամ յետոյ կը ներարկէ վերստին 7 հ. մ. ու այս անգամ
հիւանդին ջերմութիւնը կը բարձրանայ 1 աստիճան այ-
սինքն 39⁰. սակայն գիտնական բժիշկը, յաջորդ օր, ա-
մեն բան բարեփոխուած կը գտնէ, այսինքն հիւանդը
հանդարտած և ինքզինք դատած, իր ջերմութիւնը հա-
սած էր միւսնայն ատեն սովորականին 37⁰, 5: Այս պահուն
բժիշկը վերստին կը ներարկէ 8 հ. մ. ու այս անգամ գո-
հութեամբ կը տեսնէ որ accidents psychiques ի բուժումը
կը մնայ միայն, այլ ևս չկային ոչ յուզումները (agitations)
ոչ ալ դառանցանքները:

Այս դիւտին վրայ, վճռական որոշում մը տալու կը
վարանէր Տօք. Թուլուզ, մի միայն այն պատճառով թէ
ալքօլամոլները իրենց գինովութիւնէն կ'օթափին այն-
քան գիւրութեամբ՝ որ կարելի էր պատճառաբանել
թէ՛, իր դարմանին ենթարկուած գինովը, անկէ ստա-
փած էր առանց իր շիճուկին: Այս տեղ թէ և կարելի է
հարցական նշան մը դնել՝ որովհետեւ ինչպէս ջերմու-
թեան նուազումը՝ նոյնպէս ալ գինովութեան բուժումը
խիտ կարճ միջոցի մը մէջ տեղի ունեցած էր: Այս հա-
ւանականութեան հանգէպ Տօք. Թուլուզի ուսումնասի-
րութեանց նոր ուղի մը բացուած էր. պէտք էր նա դը-
րապէս հաստատէր թէ՛ մի գուշէ իր փորձերը, իրենց
անկանոն գործադրութեամբ, իրեն մութ պահէին ինչ ինչ
կէտեր, օրինակի համար թէ արդեօք իր սեւումը իբր
հակալքօլ դեր խաղացած էր՝ թէ իբր պարզ ալքօլ
եթէ՛ հակալքօլ՝ պէ՞տք էր արդեօք շիճուկին կիրարկ-
ման քանակը աստիճանաբար աւելցնել, նուազեցնել եւ:

կարողանալու համար կենդանիները ալքոլին դէմ կամ իր ազդեցութիւնն՝ անընդունակ առնելու:

Տակաւին Տօք. Թուրուզի վճռողական պատասխանը հրատարակուած, մի նշանաւոր ուրիշ բժիշկ Տօք. Ֆրէտէրիք Կ Տէվէլէյն (Frédéric Կ d'Evelyn) Սան Ֆրանչիսքօ քաղաքէն, նոր և խնամեալ փորձերով կը թուի մեղ հաւաստել թէ գիւտը ալքոլամիւլութեան դէմ, արդէն բոլորովին կոտարեւագործուած և վերջացած է:

Տօք. Ֆրէտէրիկի դտած դեղին անունն է Էքիզին (équisine) բառ մը որ կը նշանակէ լատիներէնի մէջ ձի: Զայդ պատրաստած է ձիու արեան ալքոլացած շիճուկով, ինչպէս, որ կը հաստատեն, երբ այդ շիճուկը ներարկուի գինովութեամբ հիւանդին մարմնոյն մէջ՝ ըլլայ այդ հիւանդութիւն ժառանգական, ըլլա՛յ վերջէն ստացուած մոլութիւն, այլիս զայն անընդունակ կ'առնէ ալքոլին ազդեցութեան հետևանքները կրելու: Այդ բժշկին ըսածին նայելով՝ իր գրութեամբ կարելի է սերնդական վատթարացման (dégénérescence) առաջը առնուլ, բան որ գինովութեան ժառանգական յատկանիշն (caractéristique) է: Գարձեալ այդ դարմանը կարելի է ի գործ դրնել անհատի մը վրայ, կանխաւ, առանց անոր գինովնալուն կամ յարբենալուն ողասելու, ու այդպէս պահպանել զայն այդ փոսին դէմ ինչպէս կարելի է պահպանել զայն ծաղկախոտին դէմ պատուաւստելով:

Տօք. Ֆրիտէրիկի գրութեան հիմը հետեւեալն է, ինչպէս որ ինք ներկայացուցած է.

«Արիւնը բազկացած է գնախիկներէ և շիճուկէ: Գնդիկները կը պարունակեն 68 առ. 0/0 ջուր, ինչպէս շիճուկը 90 առ. 0/0: Բողմութիւ փորձեր ինձ ապացուցած են թէ կարելի է ալքոլացնել և թունաւորել (intoxiquer) բուսական և կենդանաբանական բոլոր սեռերը: Կարելի է գինովցնել չողդ ամ՝ մը այնքան լաւ՝ որքան մարդ մը՝ փորձեցի ձիերու նապաստակներու, դեղձանիկներու, տըղբուկներու և միարջիջ (prototzoaire) կենդանիներու վը-

րայ և նոյն իսկ գետնախնձորին, սոխին ստեպղինին և վերջապէս շատ մը կանաչ բոյսերու վրայ: »

« Գտայ որ բոլոր կենդանական ձևերը էական տարր (essence) մը ունին — ջուրը: Ահա այս ջուրն է որ կը կերպարանափոխի և կ'այլափոխի ալքոլի ազդեցութեան տակ: Շոդդամ մը որ բաղկացած է 98 առ $\frac{1}{100}$ ջուրէ, կը թուեալորի և կը թառամի երբ իր ծառային $\frac{1}{3}$ քանակութեամբ ալքոլ կը ծծէ: Գինով մէկը կրնայ գիրնալ. բայց իր արիւնը երբէք ջուրի նուազ քանակութիւն մը (deshydraté) ունենալէ չգաղթիր: Էթէրն միջոցաւ ջանալով եմ չեղծափայտել արեան այս ջրի չգոյութեան վիճակը և յաջողած եմ: Էթէրն ներարկելով տղու մը, կարելի է, ես համոզուած եմ, ջնջել անոր մէջ այն կրքերը զորոնք ժառանգած է ալքոլամոլ տարիներու մէջ կամ ալքոլոմոլ ծնողքներէ: »

Եթէ կազմակերպենք ընկերութիւններ, տղոց հասակի պաշտպանութեան համար և հոկենք որ իւրաքանչիւր մանուկ, իր գեռատի հոստակին մէջ, Էթէրնով պատուաստուի, այլասեռութեան և վատթարացման առջևը պիտի աւանդուի: »

Տօք. Ֆրէտէրիկ, իր ագարակին մէջ, կ'ընտրէ խիստ առողջ ձիեր անոնց արիւնով իր Էթէրնով պատրաստելու համար, և իւրաքանչիւն կուտայ, մինչև երեք ամիս, օրական 2 էն մինչև 4 բէն գարօղի (whiskey) երբ, յետոյ, ձիերուն արիւնը կը քննէ կը տեսնէ որ թանձրացած է, ու այդ արիւնէն կը քաղէ մէկ և կէս բէնթ և զայն կը պահէ ամլացած (stérilisées) շիշերու մէջ: Վիժարանքէն զուտ և բոլորաձև կտրուած թղթիկներ կը դնէ այդ արեան մէջ մինչև որ կատարեալ ծծումով մը յաղենան: յետոյ զանոնք կը ջրոյնէ բուռի մը մէջ, ու այս գործողութիւնէն յետոյ արդէն գինովութեան գեղը պատրաստ էր:

Կիրարկումը խիստ պարզ է: Ինչպէս ծաղկախտի համար, նոյնպէս ալ գինովութեան, մարդուն մարմնոյն վերայ, յամար տեղ մը, մի փոքր կը քերծեն մինչև որ

արիւնը երևի: 24 ժամ վերջ զտեալ ջուրով կը թրջեն այդ վերքը և եփելէ թղթիկը անոր վրայ կը դնեն և կը սեղմեն զայն առանգական ռծոկով մը: Երբոր թղթիկը իր գոյնը կորսնցնէ, այդ ապացոյցն է թէ շիճուկը պատուաստեալին արիւնէն ծծուած է և այս գոծողութիւնը պէտք է կրկնել մինչև ութն անգամ:

Տօք. Ֆրէտէրիկ իւր այս գիւտը հաստատող, շատ հետաքրքրական պարագաներու մէջ, փորձ մը կընէ:

Երբ օր մը իւր գիւղէն կը վերադառնար իր ոտքը կը դարնուի կոյտի մը որ կ'սկսի աղաղակել: Տօքթէօուր կը տեսնէ որ 3 տարեկան մանուկ մ'է այդ, զոր տեղացիք կ'անուանեն եղեր քնով երեւոյ: Զայն իր տունը կը տանի ընդհուպ, տղուն մայրը որ մարմնով բոլորովին հիւժած, գունատ դէմք մ'ունէր, խիստ հպարտ կ'երևէր իր զաւկին այնքան կանխահաս ախտին և անոր կատարելադործման վրայ: ու կ'աւելցնէ. — Յաճախ այսպէս փողոցոցին մէջ կը թափառի և կը սքլտայ՝ մինչև առաօտեան ժամը 4շ. ա'լ կատարեալ և ընցած գինեմուլ (pochard) է:

Պզտիկ տղեկը երբ իր մօրը ձայնը կը լսէ, վետտին իր գինովի աղաղակը և քրքիջը կ'սկսի և գարօղի (whiskey) կը խնդրէ թախանձադին:

Տօք. Ֆրէտէրիկ իր բուժման դրութիւնը երկու ամիս կը կիրարկէ այդ տղեկին վրայ ու դոհութեամբ կը տեսնէ որ նա բոլորովին կը բուժի, այս ժամանակէն վերջ, իր ազականի ախտէն:

Ծանօթ. — Այս ամբողջութիւնն է այն բանախօսութիւնն զոր Պ. Միսաք Պաշտասարեան՝ Բարիդի Հայ ուսանողաց ա'լումբի շաքաթական մի երեկոյթին մէջ, խօսած է:

Քեզիսի ԱնՊ 1

Հովսեփսը ճեղքեց զանան՝
Ուր կը բոցնի սիրուն ծաղիկ.
Հագիւ զսաժ մի ըրաւ ան.
Զլուեցաւ ճայն իսկ պզտիկ:

Այլ սակայն այդ քեքեւ զսաժ
Ճեղքուկ պլորն միշտ կրճեղով՝
Զորս կողմն առաւ կամաց կամաց
Դայլիս անեսն այլ ապահով:

Եիք շիր փախան անոր ջուրեր,
Թառաւեցաւ մեջի ծաղիկ.
Ոչ ոք եղածն էր հասկցեր.
Կոտրած է ան. ո՞ն, մի՛ դպիհ:

Սեւ պայտս սիրուած ձեռքէ
Վերք կ'ստանայ սիրտ զգայուն.
Կը հերձուի ան ինքիւն,
Կը քարշաւի ծաղիկ սիրոյն:

Եւ երեւոյր յունի քեկուն,
Այլ կուրաց Վերքն յուշիկ յուշիկ,
Վերք մի քարակ, խոր, քարաճուն.
Կոտրած է ան. ո՞ն, մի՛ դպիհ:

Թարգ. Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ՍԵՐԼԻ ՌԻԻՏՈՒ

¹ Այս պզտի հասունած իր գոյսը ու անհասարուն յորհունածով հոշակ ունի փրանսական արդի գրականութեան մեջ: Զգիտեմք քե ի՞նչ ասի՞նք յաջողած է քարգանձութիւնը . . .

(4)

ՅԵՆԵԼԱՅԻ ԺԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

ՔԼԱԻԽ Գ.

«ՆԵՐՈՒՆ ԿՐԱՆԻ ՄԷՋ»

Գրող՝ Ա. ՔՕՆԸՆ ՏՕՅԼ

«Աւելի երջանիկ է այն որ կրակի ու ծովու մէջ կ'զոհուի,
քան թէ այն որ իր երկու կողմն մի մի նախանձոտ կի-
ներ ունի:»

ԶՈՐՈՐԴՆ ՎԷՏԱԷ

Առաջին անգամ Հէրոկէդի կառքով Ֆրէնք Օնդլօի ըրած կարճ պտոյտն զրդուեր էր իր թաղուն սէրն այն քմահաճ ու զեղանի կնկան համար զոր իրեն կին առած էր: Ինքն ի բնէ տկար և թոյլ՝ ամեն բան շուտով կ'մոռնար, և մի քանի շաբաթ իր բաժանման պտտաւառ թեթեւ նեղութիւն մ'զգալէ ետեւ՝ այդ բաժանու-
մը վիշտ մը լինելէ դադարէր էր, և Ֆրէնք անձնատուր եղած էր ձիարշաւի ու խաղի զրօսանաց այնքան եռանդով որ իր ամուս-
նական նեղութիւնները բոլորովին մոռնէն ցրուեր էին: Անու-
րանալի է որ Ֆէնէլա զսնէ անխոհեմ վարմունք մ'ունեցած էր Մըրիլ կամսին խնդրոյն մէջ, Բաց աստի՝ թոյլ տուեր էր որ այս անխոհեմութիւնն զուրսն ալ լսուի և այլ և այլ մեկնութեանց առիթ լինի: Ընտանեկան ատերջանկութիւնը անտանելի է ի-
րաւ, սակայն աւելի անտանելի է տեսնել զթոռ աչեր որ ըն-
կերութան մէջ, վրադ կ'դառնան, կարդալ երկաւորի հեղնա-
կան ակնարկութիւններ բանտարկու թերթերու մէջ, կամ՝
ակմբի մը ծխասենեկին մէջ տեսնել գլուխներ որ իրարու մօտ կ'հակին, մինչդեռ բերնէ բերան կ'անցնի արագ ու նենգալի փախուք մը: Այս ամենը ծանր է կրել, և սակայն լրտ Ֆրանս-
սիսի բաժին ընկած էր կրելու: Իր միտքը դառնացած և սիր-
առ կարծրացած էր իր բաժանման ժամանակ:

Բայց ամեն վերք կ'բժշկուի, և այդ վերքն ալ արդէն սպիա-
ցեր էր: Երբ Ֆրէնք առաւօտուն տեսաւ մանկային դէմքն իր
կնկան որ թառած էր կառքին նստոցին վրայ, տեսաւ անոր

ոսկեգոյն մագերը գանկրածն սիրուն գլխարկին տակ, և նայեցաւ անոր կաղնեգոյն աչերուն որ տակաւին կ'փայլէին իրենց պրգոիչ, նենգալի ու գիմագրաւ ակնարկով, դգացեր էր որ իր սիրտն վերստին անոր ծոցն էր թռեր, և նորէն սիրեր էր զանի ինչպէս որ հարսանեաց առջի գիշեր ուխտեր էր սիրելու: Միայն նոյն պահուն զայրոյթ կ'զգար գիտելով որ իր սիրոյն բոլոր կըրակոյն Գէնէլայի սրտին մէջ յուսատու կայծ մ'անգամ չէր կարող վառել: Եթէ Գէնէլա իրմէ երես զարձնէր, եթէ իր հետ պաղ վարուէր կամ զինք իր վարմունքին համար յանդիմանէր, այն ժամանակ հաւանական էր որ յայտեր ունենար: Առիւ մը կրնար հաշտութեան տանիլ, Բայց երբ Գէնէլա ամենօրեայ ծանօթի մը պէս իր հետ կ'վարուէր, եյր սնտոի իրերու վրայ իր հետ կ'սօսակցէր, և ժանր մունր կատակներ կ'ընէր, ահա այն ժամանակ անբերելի կ'դառնար: Ծրէնք ի զուր քանաց երկար ջլտոյտին ժամանակ տապալել զատնէն: Ամեն անգամ որ ակնարկութիւն մը կ'ընէր իրենց ամուսնական կենաց կամ իրենց զգեստութեան, Գէնէլա կամ կատարեալ լուսթիւն կ'պահէր, և կամ կնային արագ հնարամտութեամբ մը խօսակցութիւնն ուրիշ նիւթի մը վրայ կ'դարձնէր: Եթէ ամուսինն անոր ներածէր, ընաւ չէր երևեր որ կինն ալ ըստ կարգի անոր ներած լինէր:

Եւ ո՞վ աւելի քան ինք գիտէր թէ ներուելիք շատ բաներ ունէր: Եթէ Գէնէլայի անունն Մրկըր կոմսին անուան հետ խօսուեր ու բանրատուեր էր, միթէ իրն ալ նմանապէս և աւելի հրապարակաւ նշանաւոր Տիկին Լուսիլ տը Վիլնի հետ միացած չէ՞ր: Նա կարող էր կասկածներ ունենալ իր կնոջ յանցաւորութեան մասին, սակայն իր յանցանքն կասկած չէր տաներ, սորոյց էր: Եթէ նա իր նմաններուն արհամարհական գթութեան ենթակայ դառնեցաւ, միթէ նոյնքան նուաստութիւն չկրե՞ց նաև իր կնոջ: Ծրէնք հիմակ կ'յիշէր ցառով ու զղջումով թէ ինչպէս ամեն օր և ամեն իրիկուն իր սիրուն ամուսինէն խոյստուած էր որպէս զի Ֆրանսացի հմայիչ կնկան ընկերութիւնը վայելէ: Նա կը յիշէր նաև թէ որքան համբերող էր ի սկզբան իր կինն, թէ ինչպէս իր համբերութիւնն զարմանքի փոխուեցաւ, զարմանքը կասկածի, կասկածը բարկութեան, և բարկութիւնն ալ սիրտառնութեան ձևով վրէժխնդրութեան, որ վերջապէս այդ ու կնոջ բաժանման յանգեցաւ: Միթէ ինք կարո՞ղ էր պարսաւել իր կնոջ, քանի որ ինքն էր առաջին ձեղաւորը:

Հետևապէս՝ ինքն ամենէ առաջ ներեց: Միայն կ'մնար տեսնել թէ կինն ալ իրեն պիտի հետեւէ՞ր ինչպէս առաջին նոյնպէս այս վերջին պարագային մէջ:

Աւա՛ղ, այնպէս կ'երեւէր որ նէ չպիտի ներէր . . . թէ խրամատն շաա լայն էր և անկարելի էր գոցել: Ամրան պայծառ առաւօտուն՝ երբ կառքն արշաւակի կ'անցնէր ուրիշներու գծերէն և Եօրքէրի՝ զուարճալի անցքերէն, Թրէնք կ'ըրբըրէր, կը սրտամէր, կ'տրտմէր, բայց ընդունայն իր մեղքն այնքան ծանր էր որ անքաւելի կ'նկատուէր: Երբ Բրօսթէքը զանդուլ հասնելով՝ Թրէնք Ֆէնէլան կառքէն վար իջեցուց, անոր փոքրիկ ձեռներն իր տենդալին ափին մէջ սեղ-եց և աղբւսազին նէրա կաղնեգոյն աչերուն նայեցաւ: Բնաւ համակրական անուշութիւն մը չկար Ֆէնէլայի ականարկին մէջ . . . եթէ ոչ զուարթութիւն և արհամարհանքի մօտ բան մը: Թրէնք՝ հառաչելով հեռացաւ, և Պարտէզներու կողմը ծանր ծանր սկսաւ քայլել, գլխիկոր և մեղամաղձոտ մարդու մը անհանդարտ քայլերով:

Եթէ աչերը վար ծռած չլինէին՝ Թրէնք պիտի տեսնէր որ մինակ չէր Հէրոկէզի պարտէզներուն աւազուտ ու ցանկապատեայ ճամբուն մէջ: Կին մը դէպ իր կողմը կ'յառաջանար, ծանր ծանր շարժելով արեգական պայծառ ճառագայթներուն մէջ և աջ ու ահեակ դիտելով այնպիսի անծի մը դէմքով որ կարծես թէ նոր այցելու մը, հանդիսատէս մ'էր: Իր սիրագոյն հագուստը, իր գողտրիկ վարդագոյն հովանոցն, և իր լայնածիր գլխարկն ձիւնափոյլ գանգուր փետրով աչքի կ'ընծայէին չքնաղ պատկեր մ'որ աւելի հրապուրեալ կ'թուէր քանի կ'մօտենալ: Վասն զի աննման գեղեցկութեամբ կին մ'էր: Թէև ոչ այնքան դեռատի, իր դմագծերն այնքան շնորհալի ու կատարուն էին որքան որ արհեստագէտ մը կ'փափաքէր, մինչդեռ իր դէմքն, իր հարաւային թուխ գեղով, իր որոշ, փափուկ գծերով և հըրամայական աչերով, ցոյց կտային որ այդ կինը կրակոտ ու բուռն բնաւորութիւն մ'ունէր, այնպիսի բնաւորութիւն մ'որ հազուադիւտ է մեր հիւսիսային պաղ և ինքնագոհ ցեղերու մէջ:

Ճեմելիքին տարբեր ծայրերէն իրարու մօտենալով, երկուքն ալ քով քովի անցան դեռ ևս լորտ Թրէնքս վեր չնայած, և իրենց աչերն իրարու հանդիպեցան, Զարմացման՝ դրեթէ երկիւղի աղաղակ մ'արձակելով ետ ետ քաշուեցաւ լորտն, մինչդեռ կինն անվրդով անոր կ'նայէր իր միջին, հետադնին աչերով:

— Լուսի՛լ — բացադանչեց. — Երբէք չէի կարող երևակայել որ քեզ Հէրոկէզի մէջ պիտի տեսնեմ:

— Բայց ես չեմ զորմանար — պատասխանեց կինն Փրանսական թոթով հնչիւնով մը, որ հրապոյր մը կ'տար իր պերճ և խոր ձայնին: — Ես գիտէի որ դու Հէրոկէզ կ'գանուիս, և այս պատճառաւ եկայ:

— Բայց ինչո՞ւ համար իմ ետեւէս գալու կ'սնդես, Լուսիլ: Ի՞նչ բարիք կրնայ ծաղիլ:

— Ի՞նչ բարիք, ամեն բարիք: Միթէ սէրը բարիք չ'է: Ես, միթէ ես չեմ սիրեր քեզ: Ա՛խ, Ֆրէնք, դու սորվեցուցիր սիրել քեզ, և ի՞նչպէս կարող եմ մոռնալ տուած դասդ: Քեզ տեսնել և հետդ խօսիլն երջանկութիւն է ինձ համար:

— Բայց դիտէ թէ ի՞նչ թշուառութեան պատճառ եղաւ: Պարտաւոր եմք բաժնուիլ, Լուսիլ: Եթէ ճամարտապէս կ'սիրես զիս, պիտի օգնես ինձ կեանքս վերակազմել, փոխանակ լիովին կործանելու:

— Ահ — գոչեց նէ իր սև աչերուն մէջ փայլակ մ'երևելով,

— դու տեսար զանիւնորէն կնոջդ հետ խօսեցար:

— Այո՛, այսօր տեսայ զանիւ:

— Դիպուած ո՞վ:

— Այո, դիպուածով:

— Եւ նորէն իրարու հետ հաշտուեցաք, այնպէս չէ՞:

— Ա՛հ, դեռ հաշտ չենք:

— Ա՛հ, դու փափաքեցար, բայց նէ մերժեց առաջարկդ: Դեմք քեզ կ'մատնէ: Վա՛հ, Ֆրէնք, ինչպէս յանձն կ'առնուս այդպիսի կնկան մ'առջև խոնարհիլ: Ի՞նչպէս, չեմ հասկնար: Դու հաշտութեան ձեռք կ'կարկառես, և նէ կ'մերժէ: Ի՞նչ նուաստութիւն քեզ համար: Տես մի անգամնէ ի՞նչպէս վարուեցաւ հետդ . . . այն՝ որ արժանի չէ պարկեշտ մարդու մը կինը լինիլ:

Օնգլօի գունատ այտերը յանկարծ կաս կարմիր եղան: Իր կնոջ սխալմունքը գիտնալն ուրիշ, և անոնց վրայ խօսք լսելն ուրիշ խնդիր մ'է:

— Այդ հին պատմութիւն մ'է — ըսաւ Ֆրէնք կտրուկ ձայնով մը, Հարկ չկայ անոր վրայ խօսիլ:

— Հի՛ն պատմութիւն մը: Ինչպէ՞ս հին, դեռ անցած չա՛րաթ: Մըմըր կոմսին հետ էք ի Լոնտօն:

— Ֆէնէլա՞:

— Այո՛, ես իմ աչօքս տեսայ որ ձիով կ'ընթերնէ:

Լորտ Թրէնտիս դուք ելաւ այնպէս որ կարծես թէ զինք խայթեցին: — Հոս եկաւ — ըսաւ անոր: Նեղ խորշի մը մէջ պարտիզի բազմոց մը կար, և Թրէնք անոր վրայ ընկաւ: Լուսիլ տը վիճեցի անոր մօտ նստաւ, և յազթական ժպիտ մը իր թուխ և գեղանի դէմքին վրայ խաղաց, երբ շեղակի ակնարկ մը նետելով զիտեց թէ ինչպէս իր ընկերին կերպարանը բոլորովին այլայլեր ու խուզեր էր:

— Իրա՞ն է այդ — գոչեց Թրէնք:

— Ես քեզ կըսեմ, Թրէնք, որ իմ յատուկ աչքովս տեսայ զանոնք: Ես սովոր չեմ ըսել ինչ որ ճշմարիտ չէ:

— Միտին ձե՞հ հեծեր էին:

— Այո՛,

— Եւ իրարու հետ կ'սօսակցէին:

— Կ'սօսակցէին և կ'ծիծաղէին:

— Տէ՛ր Աստուած, այդ Պարոն Մրկըրը պիտի տեսնեմ, զանի պիտի սպաննեմ, Լուսիլ: Անգլիոյ մէջ մենամարտելու օտ վորովիւն չունինք: Բայց նա օտարական մ'է: Նա պիտի ընդունի հրաւերս: Ես ջանացի զայթակղութեան մ'առաջն առնուլ, բայց քանի որ կ'փափաքին, ինչո՞ւ համար զգուշանամ: Դու ըսիր որ Ռօու տեսար զանոնք:

— Այո՛, և ճիշտ այն պահուն երբ բոլոր մարդիկ հոն էին:

— Տէ՛ր Աստուած, պիտի խենթենամ: — Իր զլուխը ձեռաց մէջ առաւ և բարձր ձայնով հեծեծեց:

— Եւ ի՞նչ փոյթ, վերջապէս — ըսաւ նէ անոր դաստակին վրայ դնելով ձեռնոցով փափկօրէն գոցած ձեռքը: — Ի՞նչ հարկ կայ ալլայլելու: Ի՞նչ յարաբերութիւն ունի նէ հիմակ քեզի հետ: Ա՞ն քան քաշաւ է: Դու ազտութեամբ մ'ես, և կարող ես թոյլ տալ որ իր ուղած ճամբան շարունակէ, մինչդեռ դու ալ քուկդ կ'շարունակես: Դու ո՞ր ճամբան պիտի բռնես, Թրէնք: »

Արիւնը գլխուն մէջ կ'եռար: Թրէնք զգաց ներքա քերովիկ, մագնիսական ձեռքն որ իր դաստակը կ'սեղմէր: Ներքա փափուկ հեշտալուր ձայնը, և նուրբ հոտն որ իր հագուստէն կ'հոսէր, կարծես թէ կ'մեղմէին իր սիրտը կտոր կտոր ընող վիշտը: Արդէն ներքա ներկայութեան, իր կնոջ համար զգացած բուռն տարփանքն քիչ քիչ կ'նուազէր: Ահա իր մօտ ունէր կին մը դե-

զանի և վափկասիրտ, որ ճշմարտապէս գինք կ'սիրէր: Ինչո՞ւ համար ուրեմն իր սիրտը տակաւին միւսին համար հառաչէր, այն որ իրեն ապերջանկութիւն և նախատինք բերած էր:

— Դու ի՞նչ ճամբայ պիտի րոնես, Ֆրէնք:

— Քու բռնելիք ճամբադ, Լուսիլ:

— Ա՛հ, վերջապէս . . . — գոչեց նէ իր թւերն անոր վրայ նետելով: — Միթէ ստոյգ չէ՞ր որ քեզ նորէն պիտի շահիմ:

Սուր աղաղակ մը, խորտոկուած սրտէ ելած աղաղակ մը և մութ ստուեր մ'ընկաւ այս ամուլին մէջ: Լորտ Ֆրէնսիս յանկարծ ոտք ելաւ: Ֆէնէլա անոնց առջև կանգուն կեցած էր, իր ձեռները կարկառած, աչերն բարկութեամբ չողջողուն:

— Դու՛ ապիրատ — բացագանչեց նէ: — Դու ուխտաղըրու՞ժ վատաղգի ք'ես իր կոկորդին տարաւ ձեռներն, և խրդղւող կնկան մը պէս կ'մաքառէր արտասանած բառերուն հետ: Լորտ Ֆրէնսիս Օնդլս վար կ'նայէր, մինչդեռ արիւնը գլխուն կ'զարնէր: Տիկին Վինսի անոր մօտ կեցած էր, իր ձեռներն իրարու կապած, երկբայութեան և ցասման հով մ'իւր երեսին վրայ դրոշմուած:

— Ես հոս եկայ ըսելու համար որ քեզ ներած եմ, ըսաւ Ֆէնէլա: — Կ'ըսե՛ս, թէ ես քեզ ներած եմ. և ահա ի՛նչ վիճակի մէջ կ'տեսնես՞ քեզ: Ո՛հ, այլ ևս չպիտի ներեմ քեզ երբէք, երբէք: Ինչո՞ւ համար այս առտու այնքան սիրով խօսեցար ինձ եթէ մտադիր էիր այսպէս վարուելու ինձ հետ:

— Բաւ մը միայն, Ֆէնէլա — գոչեց Օնդլս: Պատասխան մը միայն իմ մէկ հարցմանս, և եթէ ես անիրաւ գտնուեցայ քեզ նկատմամբ, ծնրադիր ներում պիտի խնդրեմ քեզմէ: Ճշմարիտ խօսիր, և պատուոյդ վրայ ըսէ ինձ, միթէ անցած չաբաթ Պ. Մրկըրի հե՞տն էիր:

— Եւ եթէ էի, Պարոն:

— Էի՞ր թէ ոչ:

— Այո՛, էի:

— Դու Բարբը գտնուեցար անոր հետ:

— Այո՛:

— Ուրեմն՝ այս բաւ է, ուրիշ ըսելիք չունիմ: Տիկին, թոյլ տուէք որ թեւ տամ ձեզ — ըսելով իր կնոջ քովէն քալեց անցաւ անոր ոտխին հետ, և երկու կանանց հագուստներն իրարու պիտի քսուէին եթէ Ֆէնէլա նողկանքի ճիկ մը հանելով ետ ետ չբաւաւանէր, որպէս թէ թունալից բանէ մը խոյս կ'տար: Տիկին

տը Վիհների խնդաց, և իր վէս ու շողուն աշկուհքն կ'այտնէին թէ որքան ուրախ էր տարած յաղթութեան համար:

Յէնէլա Օնգլո արևաւառի ճեմելիքին մէջ տեղ պահ մը կանգ առաւ, իր փոքրիկ աջ ձեռքը զայրոյթէն սաստիկ սեղմած, ականարկն հեռացող անձերուն կողմը դարձած: Ապա սև խորհուրդ մը ծագեցաւ յանկարծ իր գլխուն մէջ, և իսկոյն ճամբայ ելնելով արագ արագ դիմեց երկաթուղւոյ կայարանը: Գլխի թրո Յակինթի կառախումբը առաւ վայրկեանէն պիտի մեկնէր: Ռոնի ըսեր էր արդէն մօրն թէ որ ժամուն պիտի մեկնէր նա: Իրաւարանն երեսը կախ ու յանձնարար կ'կենար կայարանի մէկ կողմն, երբ թեթև գպում մ'զգաց իր ուսին վրայ, և շուրջը նայելով, տեսաւ կարմրեցած փոքրիկ կին մը փալկուն աշերով որ իրեն կ'նայէր:

— Յէնէլա՞ — գոչեց նա:

— Այո՛, դու չպիտի մեկնիր:

— Չպիտի մեկնի՞մ:

— Ո՛չ, ետ պիտի դառնաս:

— Այդպէ՞ս կ'հրամայես:

— Այո, այսպէս: Պէտք է որ պանդսկը դառնաս:

— Բայց միթէ դու չէիր որ այս առաւօտ անկից վաճառեցիր դիտ:

— Այդ մտցիր: Անկէ ի վեր չատ բաներ պատահեցան Միթէ չպիտի՞ դաս:

— Անշուշտ, պիտի գամ:

— Ուրեմն թեղ ինձ տուր:

Եւ ահա այնպէս պատահեցաւ որ, երբ լորտ Ֆրէնսիս Օնգլո և Տիկին Լուսիլ տը Վիհների Բրոսթէքդ պանդոկին դուռը կեցած էին իրենց ստոյտն ընելէն ետև, տեսան Տիկին Ֆրէնսիսը և Պարոն մը, զոր առաջ բնաւ տեսած չէին և որ թև թևի մտած դէպ իրենց կողմը կը դային, չատ մոտեմական խօսակցութեան մը բռնուած:

ՍԽԱԼՄՈՒՆՔԻ ՄԸ ՇԵՏԵՒԱՆՔԸ *

Ճշտորոշին կից փոքրիկ սենեակ մը առաջնորդ եց զիս ու բոսա «Հիմա կուզամ, հոս քիչ մը սպասէ։ Հիւրերուն իմացնեմ թէ հերակուրը պատրաստ է։» Երբ մինակ մնացի, տեսակ տեսակ խորհրդածութիւններ կ'անցնէին մտքէս — փախչելու ճամբայ մը կը մտածէի։ Անմիջապէս սպասուհին վերադարձաւ։ Տիկիններ, պարոններ, օրիորդներ զոյգ զոյգ աւելլլ մտան ու որոնց մասնակցիլ երազած էի, — վերջապէս ես ալ իմ զոյգս՝ ունէի, սպասուհին. . . . Ապուրով լի պնակները սկսայ կարդալ կոշակահաններուն առջին գնել։ — Մի հարցնէք, խնդրեմ, սեղանին փառաւորութեան, օրիորդներուն դեղեցկութեան մասին, չեմ կրնար պատասխանել, գրեթէ բան մը չէի տեսներ։ —

Երբ տաքին պարտքս աւարտեցի, աննշան անկիւն մը կեցած՝ կ'սպասէի որ եւ է հրամանի մը։ Ագեորութիւնը իսկոյն ըսկսաւ, ուրախ զուարթ ամենն ալ կը խօսէին, կը խնդային։ Ես ալ ներսէս ինքզինքս կուտէի։ Տիկին Սթանլին մէկ խօսքը ուշքս գրաւեց, սկսայ մտիկ ընել։ «Դատ աղէկ եղաւ որ Պրն. Սիմըսընը եւ իր բարեկամը չեկան այս գիշեր, սեղանը նեղ պիտի գար։» Քսան եւ չորս հոգիէ չըջապատուած էր սեղանը, արդէն քիչ մ'ալ կը նեղուէին, — անտարակոյս ոչ իմ նեղութեանս 1/1000 ին չտի. . . . Տիկինին խօսքին վրայ քաջաւերուեցայ, քիչ մնաց սիրտի պոռտի «Ե'ս եմ, Սիմըսընի բարեկամը»։ Մտածումներս ու երկշուտութիւնս կասեցուսին զիս։ Միթէ պիտի հաւատայի՞ն ինձ՝ իրենց պնակներուն հետ խաղալէս վերջ, ո՞րքան սիրտ խնդային վրաս։ Ուրիշ պատճառ մ'ալ կար, տան փրուհին գոհութիւն յայտնեց իմ բացակայութեանս նկատմամբ։

Այլ կատղիի, կը փրփրէի կացութեանս վրայ։ Ի՞նչու ալ չի զայրանայի։ Ե'ս, Խլմիրի ամենալու գասակարգէն երիտասարդ մը, ամենէն յարգուած, սիրուած, ընկերութիւններու մէջ ամենակարեւոր դիրքը զբաւող անձ մը, շուկայի մէջ համբաւ հանած վաճառական մը, կարճ կապեմ, հայ ազնուական մը, այսպիսի խեղճ, ամօթ ալի՜, ստորին վիճակի մը հասնիմ, ճիշտը

ըսեմ, մինչեւ այսօր փառք կուտամ որ այն իրիկունը չեմ
խենթեցեր:

Շատ ալ ծանր էր պաշտօնս—բաւն և չորս հոգիի կամքը
կատարել կարճեմ դիւրին գործ չէ. երկու հոգի էինք, սպա-
սուհին և ես: Օրիորդ մը հաց խնդրեց, չի լսեցի, Պրն Սթան-
լին բարկութեամբ ինձ դասնալով, «Ո՞ր ես ծօ, կը քնանա՞ս,
օրիորդին շուտ հաց տուր»: Տարի կտոր մը հաց, Այսրկեանէ
վայրկեան դժբաղդութիւնս կ'աւելնար, ալ փախչիլ որոշած
էի ուրիշ ձեւով ազատում չի կար: Ո՞րիկ փախչիլ, այս էր
խնդիրը—սենեակէն դուրս կ'ելնէի մեծօք ուրիշ պնակներ
կուտային կերակուրներով, խոհանոց դացի անգամ մը, մտած
դուռնս ելնել փորձեցի, կղպուած էր. բողբոջին յանձնեցի անձս:

Ամենէն համակրելին սպասուհին էր, թէ և կը ծաղրէր զիս,
բայց միշտ կօցնէր ինձ. կը ցաւէր վիճակիւ, արդէն հասկցաւ
անկարող իլլալս—«կերեսայ թէ նոր սկսած ես այդ գործը,
Պրն. կարսօն» յարեց նէ ժպտուն զէմքով: «Այո» ըսի. մեծ
քաջութիւն սեպեցի այդ «այոն», առաջին բառն էր որ այն իս-
րիկունը արտասանեցի: Տիկին և Պրն. Սթանլի նախատուկան
ակնարկներ կը նետէին վրաս, ամեն անգամ որ սխալներ կը
գործէի, անոնք ալ իրաւունք ունէին: Գիշեր կուգէին ջուր կու-
տայի, մաքուր պնակի տեղ ազտոտ, դանակի տեղ պատառա-
քաղ և և: Արնաք երեւիսցել նմանօրինակ հազար ու մէկ ծի-
ծաղելի բաներ: Աերկարարանեմ, ճաշարանէն դուրս ելայ կըր-
կին անգամ: Մինչ պատուհանէն փախչիլ կը փորձէի, խոհանո-
ցի կողմէն ստակայի կոշտ ձայն մը լսուեցաւ, խոհարարն էր պու-
ւացողը: Մօտս եկաւ, օձիքէս բռնեց. «Եկո՛ւր, եկուր նայիմ խայ-
տառա՛կ, ինչ անպիտան ըլլալդ պիտի ստուգենք»: Այս աղմու-
կէն Տիկին և Պրն. Սթանլին դուրս ելան և խոհանոցը եկան,
նոյնպէս մի քանի տան ընտանի բարեկամներ: Խնդիրը խար-
տեալ մագներով երիտասարդ մարդու մը վրայ էր—կերեսայ թէ
այն էր կարծեմ՝ որու անձը մարմնաւորած էի ակամայ: Պրն. Րս-
թանլին խօսքը անոր ուղղելով «Ո՞ր էիր, մինչև հիմա ինչո՞ւ
ուշացար ըսաւ,

Սպասուորը պատասխանեց:

— Թէ և ես պիտի գայի այս գիշեր, բայց տէրս չի թողուց
որովհետեւ շատ կարեւոր գործ մը պատահեցաւ: Իմ տեղս ու-
րիշի մը պատուիրեց որ դայ ձեր տունը, ան ալ ձիւղ եօթին:

խոստացաւ կատարել տիրոջ առաջարկը Անպիտանը բոլորովին մոռցաւ և ճիշդ հիմա եկաւ ինձ իմացուց որ զանց ըրած էր ձեր տունը դալը: Երբ այս լսեցի ձեռքիս գործս ձգեցի ու հոս վազեցայ, արդէն ինչպէս որ կը տեսնէք դեռ կը հեւամ:

Այս խօսքերուն վրայ ամենուն ուշադրութիւնը ինձ դարձաւ, ես ո՞վ էի արդեօք: Ալ ան վիճակին հասած էի որ՝ ես ալ կը փափաքէի գիտնալ:

«Վայ շունչանորդի վայ» ըսաւ խոհարարը ինձ դառնալով «դուն հոս եկար կարսօնի մը դիմակին ներքեւ, որպէս զի արածաթղթալները, պատառաքողները և արժեքաւոր սպասները դողնաս, աւազակ, աներես, քիչ մը առաջ ալ փախչիլ կ'ուզէիր երբ քեզ բռնեցի ու ահամայ խոհանոցը բերի» Պ. Սթանլին արտնդութեամբ «Գրպանները փնտռեցէք թշուառականին», ըսաւ:

Տխմարի ձայներ կը հանէի երբ սկսան վրաս փնտռել. բան մը չէի կարող հասկնել—ալ աւելի կը կասկածէին դէմքիս դոյնը դիտելով, տփուռած էի բարկութենէս: Գրպանէս մետաքսեայ թաշկինակ մը հանեցին, «Վըյ, հոտածը թաշկինակին մանիշակ ալ դրեր է» և ամեն կողմէ քահքահներ սկսան ըրած Բոմբէի նկատմամբ: Ներսի գրպանէս թղթակալ մը հանեցին: «Ինձ տուէ՛ք այդ» ըսաւ Տիկին Սթանլին և սկսաւ թղթիկներս քննել. այցետոմսակ մը մէջէն հանելով, կարդաց «Վաչագ Արսէնեան»: Զարմացական արտայայտութեամբ մը, «Արդեօք այս էր Սիմբալնի բարեկամը, ըսաւ, ինչ մեծ սխալմունքս: Կինը մէկ կողմէն, էրիկը միւս կողմէն գոյն առին տուին, — այժմ անոնք չէին կրնար խօսիլ—կոշտ խոհարարը աչքերը բացած խնդրին վերջն կ'սպասէր տեսնել:

«Ո՛հ ներեցէ՛ք, պարոն, երբէք պիտի չի հաւատայի այսպիսի դէպքի մը: Դո՞ւք էք Պրն, Սիմբալնի բարեկամը» ըսաւ Տիկինը:

Ալ խօսելու ժամանակն էր կարծեմ, քիչ մը սպասեցի որ նեղութիւնս անցնի—հպարտ չեղտով մը «Այո՛, Տիկին այն սպորտը զոր կերակուրի հրաւիրած էիք:

«Եւ ինչո՞ւ սե . . . ղա . . . նն ծա . . . ուա . . . յեցիք» հարցուց նէ գրեթէ բոլորովին շուարած:

Կէս դաղիերէնով, կէս անգլիերէնով բացատրեցի խնդիրը մանրամասնօրէն: Ամենքը աղչած մօտիկ ըրին այս ծիծաղելի ու զարմանալի դէպքին պատմութիւնը:

Պրն. Սթանլին սկսաւ կարելի եղածին չափ պատուել զիս—հազար անգամ «ներողութիւն» բառը կրկնելով, Ընթացքս ալ,

մեղադրեց որ շատ երկշուտ գտնուեր նմ: Կը դարմանայի անձիս վրայ, ո՞ւր է քիչ մ'առաջուան մարդը, ինչ էի և ինչ եղայ: Մինչ բուպէ մը առաջ, «աներես, անախտան, գո'ղ, *l'œ l'œ*» ածականներով կ'օծէին այժմ «ազնիւ պարոն», «ինչպէս կրնանք գողացնել ձեզ», «ներս հրամեցէք» *l'œ*. Կը վարուէին հետս, իբրեւ յարգելի ազնուական մը:

— Զեղի ըլլայ «ազնիւ պարոն» ալ «աներես անախտան» ալ կ'ըսէի մտքէս և անկէ մեկնիլս ամենայարմար կը դասէի: Շատ ստիպեցին, սակայն չի կեցայ. զէպի Տիկինն գացի, ձեռքը թօթուեցի ու ըսի, «Քանի որ վստահ էք որ բան մը չունիմ վրաս, կը յուսամ թոյլ պիտի տաք ինձ որ մեկնիմ:» Մինչև գետին ծոկէ յետոյ մեկնեցայ: Վերջին խօսքս ուժգնապէս ամօշցուց Տիկ. ու Պրն. Սթանլին, ուրիշ խօսքի առիթ չի տուի:

Հետեւեալ առաւօտ դիտեցի որ խոհարարին մատներուն իւղոտ հետքերը դրօշմուած էին *l'œ l'œ* վրայ: — Կարծեմ բաւական երկարաբանեցի — անձնական փորձառութիւն մ'էր այս որ ցոյց կուտայ թէ ծայրայեղ երկշուտութիւնը անախտութ հետեւանքներ ունի. — թող ասիկայ միտքերնիդ մնայ, լռութիւնը միշտ ոսկի չէ:

Իւլիէ, Փեդրէ

Հետեւողութեամբ Անգլիէրեհի

Դ. Ա.

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ *

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՍՆ ՇԻՐԱԿԱՅ

69. — Ճշմէլք. — Զորութի արեւմ. կողմը հինգ վերստ հեռաւորութեամբ բաւական ընդարձակ լեռնադաշտակի մը վրայ շինուած է. ունի բաւական առատ աղբերային ջուր, Հիւս. կողմը կան երկու բարձր լեռներ որոց ասում են Մադէր և Զէլէի: Բնակիչք 65-80 տնուոր, եկուոր են Կարսի Քեդէլէր գիւղից: Գաղթականութեան սկիզբը՝ մի առ ժամանակ մնացել են Լօ-

* Տե՛ս, րիւ 5 երես 496:

դուռայ Տեղալեւոյի գիւղում: Եկեղեցին 66 ին վերաշինել են յանուն Ս. Գէորգայ. ուսումնարան չունին: Իլլուայ ձորի գիւղերում բնաւ ծառ ճիւղ չըկայ, գիրքը բարձր և Շիրակի դռնաշին բաժնից աւելի ցուրտ է:

Այլքսանդրապոլի ընդհանուր վիճակում ուրախութեամբ նկատեցի, սկսել են պակասիլ օտար և քրթական ծայրատ անուանակոչութիւնք, առ հասարակ տոհմային պատմական անուններ կրտան նորածիններուն:

70. — Պէնդէլան. — Ճլըխլուի արեւմ. կողմը չինգ վերստ հեռաւորութեամբ Ախուրեանի եզերքում շինուած է. Գիւղին տեղը ձեռքնում է մի ձորակողի. արեւմ. կողմը Ախուրեանի անդնդային ձորն է, արեւելեան կողմն ևս ճլըխլարու ջրոց ձորն է: Կրկին ձորերը գիւղի հարաւային կողմը գիրար կը կտրեն, հիւսիսային կողմը դաշտային մասին միացած է դժուարանցելի ճանապարհով. Խ հնամե բերդ եղել է և ցարդ գիւղի շուրս կողմը՝ ձորելի չրթանց վրայ տեղ տեղ պարսպի մասերը մնում են. միակ գուռը հիւսիսային կողմը կամարակալ կանգուն է: Բնակիչը որ եկել են Կարսի Տիկուսից նոր եկած առեւտրի երկու եկեղեցի գտել են. միոյն վրայ արդի եկեղեցին շինել են 64 ին, միւսն աւերակ մնում է: Ախուրեանի միւս եզերքում կայ Համախա տնուն մի թրքաբնակ գիւղ. Պէնտէվանցիք աղբիւր չունին, կը խմեն Ախուրեանից, տեղերնին քարքարուտ և տալրելու շատ անյարմարութիւն ունի. որովհետեւ հաղորդակցութեան կանոնաւոր ճանապարհ չունին: Բնակիչք թէ և 57-70 տնուոր, երկու քահանայ ունին. ուսումնարան չունին:

71. — Քէֆէլի. — Պէնտէվանի արեւմտահարաւային իսկ Ճլըխլարի հարաւարեւմ. կողմը հինգ վերստ հեռաւորութեամբ մի խոր և լայնածոց ձորի մէջ է. գիւղի գլխից՝ բլրակների բարձունքից շատ հաճոյակամ տեսք ունի ձորը, որոյ էջքը կարի դժուարին է. սարերի կազմութիւնը լինելով հողային, քան ապառաժային, անձրեւները ամեն կողմ հեղեղատել են:

Այս գիւղի արեւել. կողմը՝ երկու վերստ հեռաւորութեամբ, մի բլրակի վրայ կայ Փալլի գիւղը, ուր 44-60 տնուոր Հայ հռոմէական բնակչում են: Քէքնէլիի բնակիչք եկել են զանազան կողմերից և կը լինին 35-50 տուն: Արդի եկեղեցին հին եկեղեցւոյ հիմանց վրայ շինել են 60 թվին յանուն Ս. Ստեփանոս Ստեփանոսի. ուսումնարան չունին. գիւղում և հանդերում բաւական աղբիւրներ կան: Եկեղեցին ունի մի զրչեայ Աւե-

տարան Կաթիլ անունով, որոյ ուխտի դիմում են գիւղացիք միայն. որովհետեւ ըստ աստիճեան քահանային, յայտարար է, տարածուած համառ չ'ունի: Յիշատակարանի մը մասը ինկել է, որով անյայտ կը մնայ ժամանակը և գրիչս: Վերջին ստացողն է, ոմն Սարգիս Եսսկս. որ իր արդար վաստակովը գնելով ի յիշատակ ծնողացն կուտայ ի դռնն Ս. Նշանին Քրիստոսփորայ և Ս. Աստուածածնին: Յիշատակարանը ՌԼԸ = 1589 թուին գրել է Գառնեցի Ներսէս արեղայն:

72. Իլլ- . — Թէքէլիի արեւմ. հարաւային կողմը՝ երկու վերստ հեռաւորութեամբ, միեւնոյն ձորում և միեւնոյն բարձրութեան վրայ է: Այս տեղ ձորը աւելի նեղ է և գիւղը ձորակի եզերքին վրայ շինուել է: Ժողովուրդը զանազան տեղերից եկած է և կը լինի 80 տուն. Եկեղեցին, որ 80 թվին շինուած է նախնական եկեղեցւոյ տեղում, ունի աւելի անուամբ մի գրչեայ աւետարան, գրեալ ի Գրիգոր Եպիսկոպոսէ՝ Հայոց ՌԾ = 1601, ի վանքս Ս. Աստուածածնի, որ կոչի Կէցան. ի հայրապետութեան փոքր Գրիգորիսի Աղթամարայ:

73. Ճէլաղ - Կէլ- . — Իլլուի արեւմ. կողմը՝ երեք վերստ հեռաւորութեամբ, Ախուրեանի եզերքը, մի բլրակի տակ շինուա է, հարաւային կողմը Չորլուի ջրին ձորն է, արեւմ. կողմը՝ Ախուրեանը: Բնակիչք 80 անուոր, Բասենից եկել են:

74. . — Ճէլաղ - Կէլուտի հար. կողմը վեց վերստ հեռաւորութեամբ՝ շինուած է կրկրն ձորերու միջև. համանման գիրք և նմանութիւն ունի Պանտէվանի. հիւս. կողմից միայն ճանապարհ ունի. արեւմտեան կողմը՝ Ախուրեանը. արեւելեան կողմը մի ցամաք ձոր է: Բնակիչք, 45 անուոր, եկել են Կարսի Պէշքիլիսու ագարակից և ապրում են շատ դժուարութեամբ, հողի պահասութեան և ցանածները փոխադրուելու դժուարութեան պատճառաւ:

75. Թալլաշէ . — Ս. քա երկու առանձինն գեղեր են՝ միմիանց շատ մօտ՝ քաղաքի հիւս. արեւմտեան կողմը՝ տասն վերստ հեռաւորութեամբ: Շինուած են Ախուրեանի ընդարձակ և դաշտածէ հովանի մէջ: Քաղքի կողմի գիւղը՝ Վերին. իսկ միւսը՝ Ներին անուանում են. թէև գետի ընթացքին նայելով՝ հակառակը պէտք է ըսուեր: Այս տեղէ Մարմաշէնի Կէլեղեհաշէն ուխտը հիմեալ ի ՆԿՏ = 1015 թուականի ի ձեռն Պաշլուունի Վահրամ իշխանաց իշխանի: Մայր եկեղեցին չատ հսկայ և հոյակապ, բարձրանում է չորս որմնասիւներու վրայ. ժամատու-

նը, որ իշխանաց և իշխանազունների հանդստարան եղել է, բոլորովին խոնարմել է: Վահրամ իշխանի Տիկնոջ դամբարանը եկեղեցւոյ արևել. որմին տակ է. վրան կայ մի որորանածեւ տասպանութար: Եկեղեցին ամբողջ կարմրագոյն քարով շինուել է յանուն Սրբոյն Ստեփաննոսի, երկու քովերը կան երկու փոքրիկ եկեղեցիներ կաթողիկէներով: Հիւսիսային կողմի եկեղեցւոյն մի կողմը և կաթողիկէն ինկած են: Բնակիչք, 59 տնուոր, եկել են Կարսի Բնէկէր գիւղից. քաղաքացիներից կազմուած մի ընկերութիւն, քաւական լաւ ուսումնարան շինել է: Եկեղեցւում կան մի քանի գրչեայ աւետարաններ վերջին ժամանակի գործ, մին կողմում է Կորֆէր աւետարան, որին ուխտի գալիս են քաղաքից գրեթէ ամեն կիրակի: Աւետարանների մին մագաղաթեայ է, և բաւական մաքուր գրուած ու զարդարուած է ի Կ. Պօլիս ոմն Մինաս անուն վարդապետի գրչու թեամբ, որ չորս գլուխ աւետարանները վերջացնելից յետոյ առանց զխացանկերը, համեմատական տախտակները և նկարները անելու՝ կը վախճանի և պակասորդը կամբողջացնէ ոմն Գրիգոր արեղայ: Պատերազմից յետոյ մի քանի տնուոր քահանային հետ գաղթել են Ալաշայէ ստորոտում Կարֆառա գիւղը, այժմ սեպհական քահանայ չունին:

Վերին խանլըճայում էլ եղել են երեք եկեղեցի, թերևս այս տեղ եղած է Վէրէն - Վառ ըսուածը, որոյ առաջնորդութիւնը Պաշլաուէին յանձնել է Հ. Սոսթէնէոսին: Կրկին գիւղերի արևել. կողմը քաղաքիների գլխում մի մեծ բերդի հիմքեր երևում են: Ծերունիք պատմեցին, որ եօթանասուն տարի առաջ թէ՛ եկեղեցիները և թէ՛ բերդը կը մնան եղեր. Ղարաքէռ անուն մի թուրք աւատական՝ հետզհետէ քանդել տալով՝ քարերը խեղճ ժողովրդին փոխադրել տուել է ջրի այն կողմը և գիւղի հանդէպ մի քանի աշտարակներ շինել է, լեզկիների արշաւանաց առաջն առնելու համար: Գիւղի եկեղեցին նախ կին եկեղեցիներից միոյն վրայ շինել են. միւսների տեղերը հազիւ նմարելի են. ժողովրդը, 70 տնուոր եկել՝ են Կարսի գանազան գիւղերից, Դերջանից, Մշից, և ուսումնարան ունին և պատուական ջրոյ աղբիւրներ:

Գիւղին արևելեան բարձրութեան վրայ, բերդին համակարգ և հարաւ. կողմը՝ մի խոշոր, սեւաւ և ամուր քարի վրայ հնգատող բեւեռագիր արձանագրութիւն կայ՝ շտամաքուր և բոլորովին անեղծ: Վահրամ իշխանի տիկնոջ տասպանութարի մաս

սին ծերունազարդ Նդիազար քահանայն պատմեց, որ ինքը մանկութեան ատեն տեսել է այդ քարը վերին գիւղի եկեղեցւոյ սեղանին ետեւը. վերջը տարած են մի քահանայի վրայ ձգելու համար. ուրեմն աւելի հաւանականն է, որ տիկնոջ գերեզմանը վերին-վանքում եղած լինի:

76. Օգոստոս - Քեյլեւէ. — Խանլըճայի արեւելեան, իսկ քաղաքի հիւս. կողմը՝ վեց վերստ հեռաւորութեան վրայ շինուել է, գիրքը դաշտային է, նրանից վեր Քեյլեւէի սարերն են: Պիւղում կայ մի հին եկեղեցի, որ թէ և թուական և տրճանագրութիւն չունի, բայց հաւանական է, որ Շիրակի զանազան հնութեանց ժամանակակից լինի: Բնակիչք 47 տնուոր, եկեղեցի են կարսի և Էրզրումի գիւղերից: Ուսումնարան ունին:

Այս եօթանասուն և վեց գիւղերու այցելութիւնս տեւած է մի ամիս, վերադառնալով յԱլէքսանդրապօլ՝ անախ յեկնած եմ Ախալքալաքի վիճակը, որուն Տէգաթրախան պարտէիները յաւըրդիւ:

* * *

ԿԻՆԵՐԸ ՊԱՐՏԻ՞Ն ԱՇԽԱՏԻԼ*

ՇԱՀԱԿԻՑ ԵՆ ԹԷ ՍԻՐԱԿԻՑ

2.

Bien elever les femmes c'est
bien elever les hommes.

LEGOUVÉ

Ամուսնացած կիներու աշխատութեան հարցման առթիւ անգլ. թերթին հրատարակած պատասխաններու շարքն թէ և դեռ շատ երկար ու սուղար, արտայայտուած այլապէս կարծիքներու սոյն հաւաքածոյն, սակայն, կրնայ բաւել անշուշտ այս խնդրոյն վրայ ըստ կարի ընդ որձակ գաղափար մը տալու: Դժուարին է արդարեւ վճռական որոշման մը յանդիլ ամուսնացած կիներու աշխատութեան մասին, միայն ակներեւ ու անժխտելի ճշմարտութիւն մ է թէ ամուսնական անխուսափելի և անհրաժեշտ

Տե՛ս, քիւ 5 քրեւ 202:

պարտաւորութիւնները գերակշիռ դեր ու ազդեցութիւն ունին այդ չրջանին մէջ: Մեր ընկերական և ընտանեկան տեսակէտով կանանց աշխատութիւնը ոչ այնքան ամուսնական որքան ամուրիութեան շրջանին մէջ կարեւոր է, կարեւորութիւն՝ որ ցարդ գրեթէ միշտ անտես անցած է և կ'անցնի: Մեր միջավայրի հանգամանքները հիմնական փոփոխութեանց ենթարկուած են տարիներու ընթացքին մէջ. կանանց նախնի բանտային ամուրկապանքներն քակուած են, քաղաքակրթութեան շփումը, դեռ ևս շտաթերի, բայց զգալի բարեշրջումներ դործած է անոնց կենցաղավարութեան մէջ: Աշխատութիւնն որ նախապէս մարդոց միայն սահմանուած մենաշնորհ մ'էր, կիներու ևս սկսու բաժինն ըլլալ, որ միանգամայն ասիմներ մատակարարեց ի մատուա տեղեակ լինելու ճշմարիտ կեանքի այն սլայմաններուն որոց վրայ ազատ գաղափար մ'ունէին: Այս դիտակցութիւնը պարզեց անոնց առջև իրականութեան տեսարան մը, ուր կ'ընէ՝ հաւասար մարդուն, ազատ անոր նման, ուսմամբ, արհեստիւ ու դիտութեամբ զօրացած կենար, եթէ կամէր, տնտեսական և նոյն իսկ անհատական անկախ շրջան մը բոլորել հիմ ունենալով լուրջ ու յարատե աշխատութիւնը: Այդ շրջանի հանդէպ միեւնոյն միջավայրի ժողովրդներ տարբեր ընդունակութիւն և հակում ցոյց տուին, սրով յառաջդիմութիւնն ալ իր տարբերութիւնն ունեցաւ:

Մեր ազգային կեանքի մէջ հազուադէպ պարագայ մ'է կանանց աշխուտութիւնը, որ ի չգոյէ գիտութեան, արհեստական հմտութեան, մասաւորական ու բարոյական կորով և եռանդի ամլութեան դատապարտուած է: Դաստիարակութիւնը ցարդ ոչինչ միտած է ընել այս վիճակի բարեփոխման և ընտանեկան արդի բարքերը մեծ խոչընդոտներ միայն կրնան լինիլ՝ այդ բարեփոխման: Կանանց աշխատութեան միակ առարկաներ սահմանուած են վարժութիւն և կանացի աննշան գերձուկութիւն: Մին հազիւ գնահատելի, միւսն իր ապրուստի անձուկ վիճակի տէր ընտանեաց յատկացած: Աշխատութիւնն իր բուն նշանակութեամբ, նիւթական, մուսաւորական և բարոյական, անհուն օգուտներու տեսակէտով՝ կարող չէ եղած ըմբռնել լինիլ ընտանեկան շրջանակներու մէջ, սրով դանդաղութիւն, անդործութիւն, անգին ժամերու անդուլ կորուստ, միացած են անխորձութեան, կեանքի պատահալներու դէմ ասիկարութեան և ստէպ յուսահատութեան՝ չրջապատելու

կանանց դասակարգը: Ազնիանց դաստիարակութեան բովանդակ նպատակը, այս մասին վառնուած ամեն նիւթական ջանքերու, մտահոգութեանց և խնամոց շարժառիթն է ամենաբնական: Ամուրիութեան մէջ կրնն, որու աշխատութեան ամեն ասպարէզ փակուած է գոգցես, որու համար պարզական շրջանէ դուրս տարիներն անհաւանում դարեր են, ակընդէտ, սափ պրտայոյզ և շնչաստաւ կ'սպասէ ժամանակն ամենամալու: Ծնողք բեռ մը կ'նկատեն դայն, որ իր տնտղութեան համեմատ ծանրութեան քանակն ալ աստիճանաբար կ'աւելցնէ և որմէ ըստ կարի փութով խուսափելու անձկալի՝ պարտ կ'համարին ընել ինչ որ դիւրացնելու կրնայ նպատակել: Ամուսնութիւնը եղած է կանանց ամուրիութեան չրջանի կենսական փրկութիւնը, Բանանու երկիրը, իսկ ընտանեկան տեսակէտով այն հաստատուն աստղն է՝ որու շուրջ, ձգողական զօրութեամբ, կը դառնան շարունակ իրր խնկարկու մտրդակներ, կրթութիւն, ուսման, լեզուագիտութիւն, արտաքին ընդհանուր ցոյցեր և ջանքեր:

Բարբերու անհուն ալտիփսութիւնները տարբեր միջավայրերու մէջ տարբեր և զօրաւորացնող իրք մը հայթայթած են կանանց, արհեստ ու գիտութիւն նիւթական ու մասուրական անհուն օգուտներով բարձր ու անկախ վիճակի մը հասուցած են զանեմք, ընդունակ իրենց ներկայն ու ապագան խորհելու և անօրինելու կարողութեամբ: Հետի չգիտի ըլլայ անշուշտ այն ժամանակը, երբ այդ ընդունակութիւն և կարողութիւն մասնաւոր գտնեն, շնորհիւ աշխատութեան, նաև մեր ընտանեկան չրջանակներու մէջ, միանալու համար այն հոգեկան համեստութեան և աղնութեան որ տոհմային հիմնական ձիրքեր են: Աշխատութեան եռանդը, արհեստի ու գիտութեան կենսաբան ոյժերը պարտին տապալել ամեն խոշնդոտներ՝ անհրաժեշտ ու գերազան տեղ մը դրաւելու իդական սնոյի դաստիարակութեան մէջ, մանաւանդ մեր ազնիանց սրբանոցներու մէջ, ուր այդ բարեփոխում ժամանակն է ի գործ դնելու: Սեր մտ այդ հաստատութիւն պարզ բնակարան և ուսումնարան մ'է, ուր որբուհիներու ֆիզիքական հոգածութեան կ'միանան ուսմանց և մի քանի լեզուներու նախնական ու սափ կ'երթնալու սահմանում տարբերն, որ անոնց ապագային վրայ շատ աննշան նեցողութիւն և օգուտ միայն կրնան ունենալ:

Այս տեսակ հաստատութիւններն ոչ միայն լոկ ուսումնական, այլ և արհեստական, գիտական և քաղաքական կրթարաններու հարկ է վերածել և հստակ բարոյական կորով, աշխատութեան սէր, արհեստներու ընդունակութիւն և փորձառութիւն այն խեղճ որուհիներու որք՝ երբ չափահաս ու խելահաս՝ պիտի պարտաւորին թողուլ այդ գիտութեան վայրն, որու անշուշտ մշտապէս հիւրերը չեն կարող ըլլալ, և մտնել՝ անտէր ու անտնային՝ աշխարհէ առհասարակ մէջ։ Որքանոց մը երբ միւսնոյն ժամանակ արհեստանոց մ'է, նոյն ժամանակ թիւրքութեան կրնայ սատար ու օժանդակ լինիլ։

Կանացի աշխատութեան առարկաներն՝ նոյն իսկ մեր միջավայրի պարագայներու համեմատ՝ րազմաթիւ են և չահալ մեծ ազդեցութիւն ունենալով հանդերձ չեն պատրաստութեան, բեղոյներու շինութեան, ճերմակեղէններ արդիւնաւոր և այլ ընտանեկան պիտոյից համար միշտ օտարներն եղած են նախադաս և ճարպիկ։ Արհեստներու մէջ ժամադրութիւն, ոսկերչութիւն, կոշիկակարութիւն, նկարչութիւն, սպտիկերահանութիւն, հիւսնութիւն, խոհարարութիւն և այլ ուրիշներ գնահատելի և շատ արդիւնաւոր կրնան լինիլ կանանց համար։ Բաց աստի մտաւորական այն ընտիր ձիրքերով և ընդունակութեամբ, բարոյական այն կորովի արիւթեամբ՝ որ յատուկ են հայ կնոջ, եթէ սա ունենայ աշխատութիւնն իրր հիմնական և ժողովրդեան քաջալերութիւն իրր օժանդակ՝ կրնայ լինիլ բոլոր ժլուհի, զեղադործ, հիւանդասպան, ճարտարագետ և Բայց այս բարձրութեան հասնելու յաւակնութենէ աւելի լաւ է շատանալ նոյն իսկ պարզ արհեստ ու թիւրքութեամբ աշխատիլ՝ բարեփոխելով նախնի տարտամ վիճակը, ու դադրեցնելով անգործութեան հետեւնք անկերպարան կենցաղ մը։ Աշխատութիւնը շնորհելով գոհունակութիւն գլուարթութիւն և երջանկութիւն, դարձան բերելով հասցէստ ամուսնութեանց ցաւալի անպատեհութիւններու, չպիտի ուշանայ կենցաղ տալ այն ազդու փորձառութիւնը, յիշութիւնը ու տոկունութիւնը որ իր ճշմարտ ու երկնատու նեցուկները պիտի ըլլան իր ամբողջ ապագային, մանաւանդ ամուսնական կեանքի ստեպ տնայապարագայներու մէջ։

Կ Ի Ի Ր Ի Ն Ի Կ Ի Թ Ա Կ Ա Ն Վ Ի Ճ Ա Կ Ը

Յարդոց ընթերցողք կը յիշեն թերևս Ա. Մամուլ անցեալ տարւոյ թիւ 20-ի մէջ մեր խոստումը, ըստ այդ խոստման կուգամ քանի մը տող ալ Կիւրիւնի կրթականին վրայ գրել, Բաս սրում տեղւոյ մը կրթական հաստատութիւնները նոյն տեղւոյ քարոյական կրօնական և ուսումնական կեանքի հայեթիններն են, կրնամ յուսալ թէ դադարաւոր մը տալով հայրենիքիս դպրոցներուն վրայ, հայրենակիցներուս ներքին կեանքի մասին ևս թեթեւ ծանօթութիւն մը տուած պիտի ըլլամ: Հակառակ քաղաքիս անտեսական խիստ տաքնապալից կացութեան և համեստ բազմամարդութեան, արդար հայրտութիւն մը կը զգալ ըսելով թէ ունի տասը վարժարան թէ մանչերու և թէ աղջիկներու, որոց մէջ կրթութիւն կը տառնան աւելի քան հազար երկուսու ուսանողներ: Այս վարժարանները բաժնուած են թաղերու թուոյն և հեռաւորութեան համաձայն, հետեւաբար իւրաքանչիւր թաղ ունի իւր մասնաւոր վարժարանը, որոց պայծառութիւնն ու յառաջդիմութիւնը նոյն թաղերու նիւթական փիճակէն կախումն ունի, համեմատաբար հարուստներու վարժարանները աւելի փալլուն են քան աղքատիկներունը: Յիշեալ տասը վարժարաններէն նշանակութեան արժանի են գլխաւորաբար Մայր եկեղեցւոյ և Զախման վարժարանները ու բողոքական ազգայնոց որդանոցը: Առաջինը կառուցուած է քաղաքի ճիւղ կեդրոնը՝ չուկայի արեւելեան կողմը եկեղեցւոյն տոյն կից սարաւանդի մը փէշին վրայ, մէկ կողմէն ունի Ղարադէփէ թաղն իր պարտէզներով և չուկան, իսկ միւս կողմէն — հիւսիսէն Ղալա (մերդ) կոչուած ապառաժներու դանգուածը որ բազմաթիւ այրերու բացուածքներով ու ծերպերով խորհրդաւոր երևոյթ մը կը նծայէ շրջակայ վայրերուն, այս ժայռերը և այրերը, որք ժամանակին այս կողմերն եկող և վաճառականութեամբ դադող ճիւղիկներու ապաստանարան եղած են իրենց անառիկ ամրութիւններով, ստորեկրեայ ճամբով մը միացած են չուրջ ծամ ու կէս հեռաւորութեամբ Խալէն թաղի շերտնց կատարին վրայ կառուցուած պարճի մը հետ, դարձեալ ճէզգիթներու ժամանակէն մնացած: Անցողաբար յիշենք նաև պատահոր մը յիշեալ Ղալայի վրայ, որ ցոյց կուտայ Կիւրիւնի կրօնաիրական ազնիւ զգացումը: Կը պատմուի թէ իբր երեսուն տարի առաջ Մասթէոս անուն եպիսկոպոս մը ազգային ինչ ինչ գործեր կ'որդարեւրէր և հոջակաւոր Ֆէտտազա անուն անձը ժամանակակից քանի մը հոյ գերդաստաններու հետ հաշտեցնելու նպատակաւ Կիւրիւնի կողմերի: Դիմաւորող հասարակութեան մեծ բազմութեամբ հաղիւ թէ

չաւկան կը մտնէ և ահա Ղաւան զողալ կըսկսի և մաս մ'ալ կը փ չի, այս դէպք կը վերագրուի եպիսկոպոսի սրբութեան որ խորին ապաւորութիւն կը թողու ամէն կրօնի պատկանող հաւարակութեան վրայ, և որ դեռ ցայսօր սքանչացմամբ կը խօսուի Այսպիսի աւանդական յիշատակութեաններով շրջապատուած վարժարանը յարակից եկեղեցիէն 18 տարիի չափ վերջը շինուած է, կաղաքիս ազնուատոհմ՝ Թէրճան և Հաճ-Ակոր Թէրճէնեաններու ծախքով, ի սկզբան եղած է երկայարկ և փառաւոր, բայց այժմ վերի յարկը փակած են, ստորին յարկը մնացած է և կը ծառայէ դպրոցի տեղ, որ տեւի տխուր քան վարժարանի նմանութիւն ունի, առողջապահական ամէն պայմաններէ զուրկ, մութ, խոնաւ սրահ մը մէջ խոնուած են 200 աշակերտներն, որք փոխանակ ժտաւ սրական դարգայումի իրենց առողջութեան քաջացումը կը տեսնեն։ Այդ կը խորհի մատաղ սերնդեան այս ցաւալի վիճակը, և առանց բնաւ խիղճ ընկուռ անոնց թանկագին առողջութիւնը ծախած են քանի մը տալիս միայն, վրան ցի առանց անհէթիթ ծախսերու կտրելի է կանոնաւոր չէնք մ'ուսեննալ հինը նորոգել տալով և վրան յարկ մ'ես տեսցընելով, ինչպէս եղած է կանխաւ։ Այս անկարելի չէ քաղաքի այդ թաղեցիներուն համար, եթէ ուզեն փոքր ինչ զոհուցում ընել։ Դպրոցի ներքին կազմակերպութիւնը ալիչափ միայն լաւ որչափ կարելի է յուսալ այս կերպ մեկուսացեալ քաղաքէ մը։ Աւսուցիչք թուով չորս, պէտք խոստովանել թէ ու է ջանք չեն խնայեր իրենց պաշտօնը խղճատօրէն կատարած լինելու համար, միայն եթէ կայ նշանակելի թերութիւն մը, այն է թէ վարժարանը կը վարեն իրենց հաճելի թուած եւ գանակով և ոչ գործնական կեանքի պահանջմանց համաձայնելով, փոյթ չեն ընէր թէ այդ տղայք չաւայի մարդ պիտի ըլլան և իրենց հայրերու արհեստները ձեռք առնեն, երբ թողուն վարժարանն ու վարժապետ, հետեւարար պէտք չունին Այսօրնեանի ընդարձակ քերականութիւնը ծայրէ ծայր զոց սորվելու, կամ թէ առաջին տարի Մայրենի լեզուի ուսուցման հետ Անգղերէն սկսելու և դեռ թուարանութեան կանոնները լաւ կերպով չիւրացուցած՝ գրահալուի սահմանները թեւածելու, մինչ միւս կողմէն թերի կը մնայ աշակերտաց շարադրութեան գլխաւորութեան մշակութիւնը, տուժալին պատմութեան վրայ ծանօթութիւն չունեն, եւ Մարտիրոս մ'ալ ունին, բայց բոլորովին անուանական Խորաքանչիւր ուսուցիչ իր դասի ծրագիրն է, որով ուղարկութենէ վրայած կը մնան ուսանելի նիւթերու իրար հետ համեմատութեան մէջ գնելու պէտքը և աշակերտներու վարդապետան առօրեանը, այնպէս որ թուարանական չորս գործողութիւնները հազիւ կատարել գիտցող տղայք գրարար քերականութեան դժուարանցելի ճամբան անցած են յոճախ։ Եւ քանի մը առը բան գրել ալսարահարար լեզուով՝ խեղճերու կուրսութենէ շատ վեր է։ Այս թերութիւնները չէ թէ միայն

կիրանի այլ գույնական շատ մը վարժարաններու յատկանշն է։ Աւանդելի նիւթերն են կրօն, հայերէն հին և նոր, Անգղիերէն, թուրքերէն, թուարանութիւն և աշխարհագրութիւն, եկեղեցական թիստ անկանոն երաժշտութիւն մ'եւ ուսմանց մասն է, Աշակերտք 500 են, առ հասարակ մտացի, պարկեշտ և ուշիմ։ Հաստատութեան տարեկան ծախսն է 70-80 ոսկի, կը հոգացուի աղօղ վճարած տարեթոշակներէն և եկեղեցւոյ մէջ չրջագայած տնակէն յանուն վարժարանի, եկամուտի ուրիշ աղբիւր չունի։ Ենթադրեալ անձնաւէր հոգարարձութեան հետզհետէ աւելի նախանձելի վիճակի մը մէջ կը դրուի վարժարանը։

Չախ-Չորի վարժարանը — Սուրբ Մեսրոպեան տիտղոսով — Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ արեւելակողմը՝ երկնայարկ, բարձրագիւր և զուարճատեսիլ փառաւոր շէնք մ'է նորոգուած վեց տարի առաջ, թաղեցիներու և գլխաւորապէս Թօփալեան էֆ. ներս ծախքով, բայց տակաւին լրացած չէ դժբախդարար, որով անձրեւային եղանակներուն խոնաւութիւն ընդունելով ընտկան է թէ փշտուի Երանի՞ թէ Թօփալեան սգնուատոհմ էֆ. ներքը լրացնելու շնորհն ալ ստանձնէին, թաղեցիներէն յոյս չկայ այս նեղ պարագաներու մէջ։ Այս վարժարանը ծրագիր բնու չունի նը որ մայր վարժարանի համար գիտեցիք, գիտելի է և ասոր համար, հոս դեռ աւելի ցուալի կէտ մ'ալ կայ, այն է թողի դարաւոր երկստաակութեան մէկ ոգին ևս վարժարանի սեմերէն ներս քսած է, և աշակերտք ազնիւ զգացմանց տիրանալու տեղ, առեւելութեան կը վարժին։ Ռուսացման նիւթերն են՝ կրօն, հայերէն հին և նոր, թուրքերէն, ֆրանսերէն, պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, թուարանութիւն, հաշուականութիւն, եւ։ Աւելի չորս վարժապետ, և 200 աշակերտ, տարեկան ծախսն է 100 ոսկի զոր հայթայթելու հոգը թաղեցիներու կարողութենէ շատ վեր է, բայց, ինչպէս առիթ ունեցանք տեսնելու, Թօփալեան եղբարց բարիքները հոս ալ ակներև կ'երևին։ Իրենց ողորմասիրութեան մէկ նոր ու գովելի ապացոյցն է, տարեկան 150 օսմ. ոսկւոյ նուէրն զոր սահմանած են այս յարկին։ Յիսուենը ուսուցչաց և մնացեալը բոլորովին որր, անտէր ու յետին ծայր աղքատիկ աշակերտաց յատկացուցած են, որով երեսուն անոք մանկանց վիճակը ապահովուած է։ Հոս չենք յիշեր ամեն նշանաւոր տօներու ամսիւ, և ի պահանջել հարկին իրենց զրկած առատ տուրքերը ընդ համար կարօտելոց։ Անգաղտնապահութիւն մ'ըրած պիտի լինինք թէ և, բայց քանի որ պատիւ կը բերէ իրենց բարերարութեան յիշենք նաև թէ նպատակ ունին քանի մը տարի վերջ. թաղերու կեցրոնը բարձրագոյն նախակրթարան մը հաստատել բոլորովին իրենց ծախսով։

Քանի մը խոռք ալ պտպական և բողոքական ազգայնոց կրթութեան մասին բռնք ու վերջացնելք։ Առաջինները ունին մէկ վարժարան լուսաւորչական ուսուցիչով մը, ասոնց աղջ-

կանց վարժարանի ձեռագործութիւնը գովելի է. իսկ բողոքա-
կանաց սրբանոցը որ «Զուխերիական Որբանոց անուամբ» յայտ-
նի է, բաւական կանոնաւոր փնտի մ'ունի, թէ և ուսումնապէս
մեր յիշած վարժարաններէն բարձր դիրք մը չունի, հայերէս
լեզուն տկար է, որովհետեւ անշափ հոգ շտարուիր, ինչպէս հոգ
չեն տանիր զօգէճներու մէջ ալ ըստ իրենց խոստովանութեան
Որբանոցը արհեստական բաժին մ'ալ ունի՝ ուր կուսուցուի
կօշկակարութիւն և հիւսնութիւն, այնպէս որ աշակերտք կըր-
թութեան հետ արհեստի ալ կը տիրանան, տեղական պէտքերը
գոհացնելու ջափ: Այս տեսութեամբ և անաէր որբեր խնամե-
լու համար իրաւամբ գովելի հաստատութիւն մ'է, քանի որ
սլարք ճշմարտութիւն է թէ անկեալ երկրի մը կեանքը միայն
և միայն արհեստը կը վերաչինէ: Աշակերտաց մեծ մասը լու-
սաւորչական են, բայց բողոքականութեան տնդունդին մէջ
գլորելու մաս 10-14 տարեկան միամիտ տղաք այնչափ հակա-
կրօնութիւն կը յայտնեն իրենց մայրենի լոյս եկեղեցւոյն դէմ,
որչափ չէ կարելի սոցասել դարաւոր բողոքականէ մը: Ս. Պա-
տրիարք Հօր հրամանաւ այդ տեղ ունէինք կրօնական դասե-
րու ուսուցիչ մը Հայ որբերու համար, բայց Պատուելի Գևորգ
Տէմիրճեան վանտեր է, առարկելով թէ կրօնը իրենք աւելի
լաւ կուսուցանեն եղբոր: Թո՛ղ մեր բողոքական եզրաբք աղօ-
թեն որ մենք միշտ աղքատ մնանք այսպէս յօգուտ իրենց նպա-
տակի յառաջացման, ապա թէ ոչ Պ. Պատուելին, յառաջագոյն
լուսաւորչական և այժմ՝ բողոքական դարձած, իր պաշտօնին
տնձնուէր մարդն է, որ իր երազի մէջ անգամ չէր տեսած այս-
չափ որբեր իր խնամոց յանձնուած: Այս կէտը Պատրիարքա-
րանի ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք:

ԿԷՐԷՆ, 17/29 ՅԱՆՎԱՐ 99

ՇԱՀԷՆ

Դ Է Մ Ք Ե Ր

(ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԱՏ ԿՈՂՄԵՐԸ)

Սարգիս Կապոցեան. — 23 տարեկան. Ակնայ Կամարայայ գիւղէն
տակէ 3 4 տարի առաջ Պոլսոյ Պէտլիք-Եջըլաղ Խոնին մէջ իրեն հայրենա-
կից Էւէն-Յէ անունով ճանչցուած, զգուշիկ - վախառուի մը քով ամեն
բան էր. մեկնոյն տակն թէ՛ գրագիր էր, թէ՛ գունձապետ, թէ՛ հաշուա-
պահ, թէ՛ հաւաքիչ և թէ՛ սպասաւոր-խոհարար . . .

Մեր Սարգիսը իւր գեղեցիկ քննդավայրը — այն գրախառնման Վե՛ և իր
շրջակայները — ձգելէ վերջ, կարծես ընտելեան գեղեցկութենէն տ'Լ ևս համ
չէր աւելեր. Պոլիս գտնուած միջոցին իր սիրած վայրերը ո՛չ Վերին-Վա-

բորն էր, ո՛չ Քնկարտհանէն, ո՛չ Մօտա-Պուրնին և ո՛չ ալ Մօքրիքեղի աղուոր դաշաւերը, հիւրակի և տօն օրերը իւր զրօսամբար ընտրած էր, զը՝ զուելի տէրէր . . . Ղալաթիոյ գիւնեառանները և Բերայի գետն-անկիւնները . . . իւր երիտասարդական ուժն ու կորովը այդ կողմերը կը վատնէր. . . մարնոյն «ապառուժ»ը չափազանց էր . . . հետզհետէ կմախք կը դառնար. իւր գէլքը տեսնողը որոշ կրնար ըսել թէ՛ Սարգիսը ալքօլի և հեշտութեանց դժբաղդ-գերի մէջ էր . . . :

Իրեն հայրենակիցները կամիւնպէս իրենք կ'ըսեն Էփէրկները գործը կռահած էին. ըսոյց՝ ակնցիներու յատուկ տեսակ մը զգուշաւորութեամբ, Սարգիսին Էփէրէ չի կոտորելու համար, իրեն բան մը չէին ըսած . . . :

Որոշուեցաւ որ Սարգիսը օգտփութեան համար իւր Էփէրէէ, Ահի երթայ. և դնաց, Երէք ամիս չերթ կը լսենք թէ՛ դժբաղդ երիտասարդը այս սուտաշխարհէն հեռացած էր . . . Թաւախի շնորհիւ . . . :

4. — Արամի՛ վարդաբան. 25 տարեկան. իւսկիւտաբքի. 4-5 տարեկ առաջ Մանչուզըր եկած, իրեն մէկ ազգականին գրասենեակին մէջ կէս - գրագիր, կէս ալ գործակատար է:

Մեր Արտաբէն Եւրօպա դալէն ի վեր, իւր գեղեցկագիտական ճաշակը շատ նբաւցուցած է . . . Անգլուհիներու փափուկ և սպիտակ մերթին վրայ «կը հիանայ» ր, անոնց երկնագոյն աչքերուն համար «խնդ կըլլայ», ոսկեհեր ծածմարուն վրայ «հոգի» կուտայ ր և վարդագոյն շրթուներուն համար ալ «կը մեռնի» . . . :

Պրն. Վարդաբան, վերջերս տեսնելով որ հայ. Թերթերը, օտարութեան մէջ գտնուող հայ երիտասարդներուն կը թելադրեն «միշտ հայութեան փնտաւէ», րաւ լսելով թէ՛ Ամերիկայի հայ գաղթականները հարսնյու հայ աղջիկներ կը փնտաւեն եղեր . . . շատ զարմանալով, և՛ բացադանչէ՛

— «Եղբայր, աս հայերը ինչ Բահա՞ մարդիկ են . . . չէ՞ն գիտեր որ հայ-աղջիկը եւրօպական կամ ամերիկեան կեանքին ուշ կը յարմարի աղկէ զոտ, միթէ Անգլուհին կամ Ամերիկուհին աւելի գեղեցիկ չէ՞. . . »

Ահնջիին ըսածին պէս, մենք ալ այս օտարապաշտ պարսնին ըսե՛նք «Մանչու՛կ, վայն ի վրագ»:

5. — Յակոբիկ Գրիգորեան. Երզնկայի խնձորիկ գիւղէն. 16 տարեկան առողջ պատանի մ'է. իւր հացը ճարելու և քիչ մը գրամ ալ իւր ծնողքին շրկելու համար, գիւղական մաշուր կեանքը ձգելով անցած է Կովկաս . . . :

Այդ կողմեր գտնուող հայրենակից-գիւղացիները իրեն յարմար գործ մը չի կրնալով գտնուլ, Պաթուժի մէջ պարսիկ բաշնեպանէ մը խնդրած են որ Էսկորիկը իւր բաշնիքին մէջ ծառայութեան առնէ. այս առաջարկ վաւաշտ — բաշնեպանին կողմէ մե՛ծ ուրախութեամբ ընդունուած է . . . :

Հիմա, մեր Յակոբիկը իւր հացը ճարելէն զատ, Բէլուսութեան սրահ-չիլի՛ արհեստն ալ կը սորլի . . . ողորմելի՛ արարած. լաւ ևս էր որ ինքզինք ծովը նետէր . . . :

«Որ ունիցի ականջս լուելոյ լուիցէ»:

Մեղեքեք

ԿԻՐԱՄՈՆՅԱՆ. ԿԱՐՕ

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ ԵՒ ԲԻԻԶԱՆԴԻՈՆ

Բէ-շնդիւն «Նուպար փաշա և Իշմիրի Հայերը» խորագրով յօդուածիս՝ զոր հրատարակած էր Աք. Մահալ, արատապման պատիւ չնորհելով՝ արժան կը դատէ այս առթիւ ընել ինչ ինչ գիտողութիւններ՝ որք նպատակ ունին հաստատել թէ Իշմիրցի մեծանուն Հայը «տեւաթան բարիք մը չէ ըրեր Աղլին որ յիշուի առ յաւիտ»:

Կէ ներսի՞ մեզ քանի մը խօսք ըսել այս մասին: Իրաւ է թէ մեծագումար կտակի մը խօշոր պատրանքը զմբաղդարար ջուրն իյնալէ ետք՝ կարծիքի հոսանք մը գոյացած է թէ Նուպար փաշա իր բոլոր վեհանձնութեամբ հանդերձ բրած չէ Աղլին անքան բարիք՝ որքան կրնար ակնկալուիլ իրմէ: այլ միթէ արեւմտեան հայ հարուստներու անտարբեր ժշտութեան այս դարս մէջ՝ միշտ չսիրի՞ ճանչնալ գինք իբր տոյաւէտ յիշուելու արժանի բարերար մը՝ երախտաւոր մը, ա'ն նկատողութեամբ թէ իր բարեգործութիւնք մինչև այն ինչ բազմացեալ քանակը չէին հասած, կամ այս ինչ «տեւաթան» ձևին տալ չէին եղած: Պիտի քննենք այդ խնդիրը, և այդ այնքան աւելի դիւրին պիտի ըլլայ մեզ՝ որքան Բէ-շնդիւն մեզ պատասխանելու առթիւ Նուպար փաշայի բարեգործութեանց ցուցակը և անոնց ներկայացուցած գումարներուն մերձուոր մէկ՞հաջիւր հրատարակած է, արդարասիրարար, և զայդ ընելով ինքնին հաստատած՝ — զի թուալանք իրենց պերճախօսութիւնն ունին — թէ ամենէ նշանաւոր երախտաւորներէն մէկն է իր աղլին համար անուանի քաղաքագէտն ու մեծ մարդասէրը:

Հետեւի'նք իրեն այս ցուցակին մէջ հանդուցեալ փաշայի ձեռք եղած բարիքներուն գնահատումը ճշդիւ ընելու համար:

Ա. Նուպար փաշա Շահնազար — Նուպարեան վարժարանը հիմնեց է: Գումար՝ 4000 ոսկի: Տաճկաստանի մայրաքաղաքին մէջ տպագրի վարժարանի մը բացումը որու տեղ ետքէն Կեդրոնականը հիմնելու պէտքն զգաց Աղլը, զիստուր ու «տեւական» բարիք մը չենթադրե'ր արդեօք: Այլ սակայն շատ չանցած՝ անկարգ ու անուշիմ մատակարարութեան պատճառաւ փախուեց է վարժարանը: Արդ է ցանցանքը՝ անմահ բարերարի դերը՝ և մեր փառքած ձեռք իսկ՝ կատարած չնամարտիք:

Նուպար փաշայն Ստոյգ է թէ գիտողութիւններ կըլլան այսօր թէ ինչու 4000 իրայի նոր դրամադրու լա մը չվերայատկացուց այս խիստ գովելի նպատակին . . . :

Բ. Հայ պատմագիրներու թարգմանութիւնք Վերթոր Լանկլուայի մեռօք: Գումար՝ 5000 ոսկի: Այս բարեգործութեամբ Հայ մատենադրութեան մէկ անձանօթ շարքը Ներպայի ծառնօթեան պիտի գար: Բարիքի տեւական, և՛ աւելցնելը լրասաւոր մե մը չէ՞ այս ալ՝ և այդ հրատարակուած մատենանք մէյմէկ տնման յիշատակարաններ չե՞ն դանոնք իր ծախիք տպագրել տուող բարեբարին համար:

Գ. Այս ինչ կամ այն ինչ գրական գրքերու տպագրութեան համար Մխիթարեանց վճարուած մեքսաւոր հաշուով՝ ըստ Բիւզանդիոնի՝ 500 Դրամից: Այս եւս օգտաւէտ ու անական բարիք մը չէ՞ միթէ՞ այս հրատարակութեանք ալ մէյմէկ տնկորուտ արձաններ չե՞ն Նուպարի ուսումնասէր բարեգործութեան:

Դ. Բարիքի ապաստանարանն՝ րացառիկ դժբաղդ պարանդաներու մէջ հաստատուած ի նպաստ տնկնօթլուտո չքաւորներու: Ժամանակ չէր «տեւական բարիք» փնտռելու, որոնց համար միայն կը պահանջուի որ զրաւ հոգիք մարգասնը փաշան: Գումար՝ 4—5000 ոսկի: Իրաւունք ունինք այդ գուշմարդ իրականութենէ վա՛ր՝ խիստ վա՛ր եմթարեցու, այլ սա՞ն կայն իրք այդքան ընդունելով՝ Նուպար փաշայն շնորհուած 12,500 ոսկիի պատկանելի գումարէ մը կը հաւանքի, նոյնիկ Բիւզանդիանի արդարտեք վկայութեամբ հաստատուած: Եւ այս ամէնը չէ: Մերիկ Գիշտան էֆէնդիի յիշեցնելնք ուրիշ բարիքներ ալ՝ որք զրիւած են իր ուշադրութենէ:

Ե. Բաց ի ապաստարանէ ի նպատակ տալիս տալիս չքաւորաց անգամ տնգամ նուիրուած մեծամեծ նպաստներ՝ որք խուրդումարի մը կը հասնին:

Զ. Վազուց ատենկան թռչաններ թէ ընտանեկան շրջանակի մէջ և թէ անկէ դուրս, և մանաւանդ ուսանող կարօտ պաշտաններու՝ որդէօ զի իրենց ուսմանը ընթացքը կարենան կասարել Ներպայի գումազան կողմնը: Բարեգործութեան լաւ մե մը՝ սաէպի զործ դրուած արեւելեան Հայոց հարուստներէ՝ որք անուրանալի կերպիւ մերիններէն աւելի ունին իրենց պարտուց գիտակցութիւնը: Բարեյիշատակ հանգուցեալին նը

պատն ընդունող այս ուսանողք իրենց աղքատ, ընտանեաց նեցուկը և ազդին պիտանի մէկ անգամը կ'ըլլա՞յ յետոյ՝ իրենց երախտագէտ սրտին մէջ յաւերժացնելով ՆՈՒՊԱՐ անունն ու յիշատակը:

Անտարակոյս կան ուրիշ մարդասիրութիւնք ալ թէ՛ մեզ և թէ՛ Ինչպէ՞րի՞նչ անժանօթ: Չմոռանք սակայն յիշել դեռ անցեալ տարուան մէկ արդիւնաւոր գիմումը քաղաքիս կրթասէր Բնկերութեան՝ որ վեհանձն քաղերարէն կ'ընդունէր հարկւոր սկիի՝ մասնաւոր նամակաւ մ'ուր ցաւ կը յայտնուէր աւելի մեծ նպատտ մը չխրկուելուն, բացատրելով թէ անտեսական տաղնապի բերմամբ բարոյական հասցէ աւելի՝ սովալլուկ չքաւորներու համար նիւթական հաց հայթայթելու պարագը կը ծանրանար ամէն մարդասէր հոգիներու վրայ:

Արդ, այս ամէն բարեգործութիւններով առ յաւէտ յիշուելու արժանի ազգային մեծ բարերար մը չէ՞ Նուպար փաշան, որո՞ւ չմոռնանք ըսել՝ անձնական հարստութիւնը՝ ներքին և վաւերական տեղեկութեանց համեմատ՝ խիստ հեռի է հասնելէ երեսակայուած անբաւութեան: Ո՛չ Նուպար փաշա և ո՛չ իր Տիկինը «խնայողներ» էին երբէք, ինչպէս կը կարծուի, այլ ընդհակառակն առատաձեռնորէն չռայողներ, Առանց այս պարագայի իրենց հարստութեան քանակն անտարակոյս չա՞տ ու չա՞տ աւելի մեծ պիտի ըլլար այսօր . . .

Եւ Հայ ազգը գործուած բարիքներու այս մանրամասն հաշիւէն բնապէս անտեղեակ՝ արդէն տեսնող արար և բնազդմամբ սորված էր իբր մեծ երախտաւոր մը յարգել ու մեծարել իր մեծանուն զաւակը՝ ու անջինջ տառերով ՆՈՒՊԱՐ անունը դրօշմած՝ իր սրտին խորը: Եւ յիշաւի ո՞ր անունն ազդին մէջ բարոյական այնքան մեծ նշանակութիւն ունէր որքան Նուպարինը: Հայ աշխարհի մէջ ի՞նչ անհուն արժագանք էր զոր գտաւ անոր մահուան շանթահաբիչ լուրը՝ սղով ու վշտով համակելով ազգայնոց սրտերը: Սիրոյ ու մեծօրանաց ի՞նչ ընդհանուր սրտառուչ արտայայտութիւն էր այն: Ի՞նչ էին չէ՛ թէ միայն իր քաղաքակցաց կատարած հոգեհանգստեան քառեակ հանգիստաւոր պաշտօնները, այլ նաև բուն իսկ Պօլսոյ Մայր - եկեղեցւոյն մէջ և Ս. Պատրիարքի նախագահութեան տակ և ազգային ամենէ բարձր անձնաւորութեանց ներկայութեան կատարուած նշանակալից մեծաշուք արարողութիւնը, այլ նաև գաւառներն անգամ ինքնաբերաբար ի յիշատակ հանգուցե-

լոյն կատարուած պաշտօն-պատարագները՝ Եզրիպտոսի նախա-
րարապետն էր որ կը մեծարուէր բացառիկ պատիւներով և
այսքան անսովոր փառաւորութեամբ թէ ոչ բարոյապէս և
նիւթապէս ստատարուն ազգին: Ո՞ր հայ մահկանացուի եղած է
այսքան մեծարանք: Ի՞նչ էր այն փառահեղ թագունմը՝ ուր Ե-
զրիպտոսի սեպէ թէ բովանդակ հայ գազթականութիւն, (օ-
տարազգեաց խօսքը չենք ըներ) ներկայ Գանուեցաւ ի պատիւ
մեծանուն Հայազգիին, և որու ամենէ սրտաշարժ և ամենէ
խորշրդաւոր մասնազկպը կը համարինք՝ բոլոր չքեղ ու մեծա-
ծախ պատկերու մէջէն՝ այն դափնիէ ազքատիկ ու անշուք
պսակը՝ զոր երեք պանդուխտ ազգայիններ զգածեալ սրտով կը
դնէին անձամբ անոր ճոխ դագազին վրայ, ինչպէս կարդա-
ցինք Աբե-Ելի մէկ գեղեցիկ թղթակցութեան մէջ: Համակ նշա-
նակալից չէ՝ միթէ այդ խոնարհ պսակը, և այդ թշուառներուն
սրտերը անմահ երախտաւորին բարեգործութեանց մէյմէկ կեն-
դանի արձաններ չե՞ն արգետօք:

Միւս կողմէ նշանակալից չէին ողղային կարծեաց և ըզ-
րացմանց վարիչ հայ լրագրիւներու, և մանաւանդ Բիւղանդեանի
անժերջ խմբագրականները պետական այդ մեծ մարդուն վրայ
կարող ու պերճախօս գրիչներէ բխած յօդուածներ՝ որք լաի-
լիստերով կը կարդացուէին՝ պատիւ բերեւով դանոնք խմբագ-
րողներու եռանդուն սրտին և հայ դարդացած լրագրութեան:
Ո՞ր պետական օտար մարդուն վրայ այնքան բան գրած է եր-
բէք հայ մամուլը . . . :

Հայ անուանի դիւանագէտն՝ որքան մեծ ալ ըլլար իր հան-
ճարը, Օսմանեան գերիշխանութեան տակ գտնուող Եզրիպտո-
սի նախարարապետ մ'էր միայն՝ որու ազդեցութիւնը փարա-
ւոններու երկրէն անդին չէր անցներ: Ա՛յ Անդդիացի Պիքոնս-
Փիլտն էր, ոչ իսալացի Քափուրը և ոչ Ռուսիոյ երկաթեայ
նախարարապետը՝ որ Գերման հզոր կայսրութեան ստեղծիչն և
ժամանակիս ամենէ ազդեցիկ և ամենէ հռչակաւոր քաղաքա-
գէտն եղաւ: Դուրջ ութ ամիս առաջ այս վերջինիս մահը այն-
քան երկար կենսագրականներու տոբ չտուաւ մեր թերթերու
մէջ և ոչ ալ այնքան հետաքրորութիւն շարժեց որքան մահը հայ
Քափուրին (օտար մամուլը երբեմն աչս իմաստուն դիւանագէ-
տին անունը կուտայ Եզրիպտոսի վերանորոգումը կատարող
հանճարեղ նախարարին): Քաղաքիքը Նուպար փաշայի՝ Հայու
գաւակ մ'ըլլալն էր Հայուն մեծապէս սիրելի՝ չէ թէ միայն իր

հանձարին համար՝ որ կը հսկարտացնէր զինք քնականայէս
այլ նաև ու մանաւանդ իր բարեգործութեանց համար՝ որք իր
սէրն ու երախտագիտութիւնը կը շարժէին առ յաւէտ:

Բէլլանդինի՝ ըսել կ'ուզենք ոգրացեալ փառային մահուան
առթիւ ամենէ ընդարձակ ու ամենէ նշանաւոր յոգուածները
դրող տաղանդաւոր խմբագրին (ինչպէս նաև այլոց) այս վերջին
ժամանակներս ըրած այս կարգի գիտօրոյթիւնները ծնունդ ա-
ռած են յայտնապէս ճոխ կռակի մը ժամին տարածուած լուրե-
րուն ու տոծուած յոյսերուն օղջ ցնցելն, արտաքին՝ որու վրայ
մենք ևս կը ցուինք անկեղծօրէն: Նուաւոր փառայի ինչպէս
կեանքը՝ նոյնպէս և մահը պէտք էր ըլլալ վեհանձն ու
մարդասէր: Յուսագործ և սրտեղած ազդասիրութեան մը
դժգոյնը ու կախարհութիւն (bouderie) ուրեմն այս ամէն
բան և փոք այլ ինչ, որու յայտնի մէկ նշանը կը համարինք հե-
տեւեալ ծայրայեղ տպերը՝ զոր կ'որինակենք Քիչեան էֆէնտիի
առ մեզ տուած զատառաւանդն. « Եթէ ան (Նուսար փառան
ըսել կ'ուզէ) շիշտաբէր (Սուէյի բացման մասին քանակու-
թիւնները), հարկաւ կը գտնուէր ուրիշ փառա մը (կ'ենթադ-
րուի օտարական) որ կատարէր գանձը, էւել կամ պակաս: »
Այլ սակայն, սիրելիք իմ՝ Քիչեան, եթէ գտնուած գուրիչ
փառա մը չկարգադրած ըլլար այս և ասոր նման դժուարին
բանակցութիւններ՝ որք հայ Գաղութին անունն անմահացու-
ցին, այն ժամանակ մէջ տեղ Նուսար փառա չէր մնար: Այն
Նուսար փառան՝ որու վրայ օրինաւոր հսկարտութեամբ կը
դուրգուէր հայ ազգը, և որու՝ իր հանրային զգացմանց
թարգման՝ ծեք գրիչը աշխարհի գեղեցիկ բաներ դտաւ դրելու:

Հասգիտութիւն մը մեր կողմէ՝ որ իր կարեւորութիւնն
ունի անտարադոյս ինչո՞ւ քանաւոր չափով ըլլայ ներթադրել
թէ Տիկին Նուսար փառա և Պօղոս փառա Նուսար՝ երկուքն
ալ աղնիւ և մարգտէր հոգիներ, իրենց բարեխիշտակ ամուս-
նոյն ու Հօր վեհանձն ընթացքը պիտի շարունակեն իրենց ա-
ռած նուէրներով օղջը մթնթափելով: Պէտք է սակայն խոս-
տովանիլ թէ այսպիսի յարձակողական յոգուածներ՝ դրողներու
կամքին ու նպատակին հակառակ՝ կրնան աւելի մնաս տալ քան
օգուտ յաւաք բերել:

Այո՛, ինչպէս կը յիշեցնէք, մենք մեր Զրանսահայ Բառա-
րանի տղապրութեան մասին չխէր ծ մը չունեցանք մեր մե-
ծանուն աղղակցէն, և այդ սրտածառաւ զգացման հետեւ՝ այս-

որ ուրախ իսկ ենք այդպէս ըլլալուն: զի ասանց որ և է յատուկ պարտականութիւն մ'ունենալու առ նա, ու նիւթական որ և է ակնկալիքէ մինչև ցոյցօր ու ասկէ ետքն ալ անմասն, զոր միայն այն պատիւէն՝ զոր իր բարձր անունը ցոյցուց հայ ազգի և ի մասնաւորի մեր Նուպարեան տոհմին վրայ, կարող կ'ըլլանք գրել այս տողերը և ժեր անկեզծ հիացումը խառնել ամէնուն հետ:

Պառնոյա, 8 Մարտ 1899

Մ. ՆԱՆՊԱՐԵԱՆ

ՄԱՆԿԱՆՑ ԳԱՐԱՀԱՆԴԵՍԸ

Մանկունեան օրեր՝ երազի նման
Անցալքս զնայէք, ալ չէք զսոսնալու:
Ո՛ր զուր քրջանիկ ու անձող օրեր
Էնզոռնակ միայն ուրախացնելու:

Մարդկային կեանքի մէջ կան ժամեր ու վայրկեաններ, ուր միտքն խորտակելով ներկայի ու ապագայի ամուրձ ալ դաժան կ'աղերը՝ կ'սաւառնի պահ մը մանկական յիշատակներու անպատում յափշտակութեան մէջ: Այդ յիշատակները՝ գրեթէ միշտ սխալի՝ եթէ մերթ զառն իսկ լինին, ներկայի դառնացայտ եղարազ այնեքու, իրական կեանքի անողորմ գիտակցութեան, կենաց ալլաղան ու ստէպ տաժանելի հանգամանքներու համեմատութեամբ երջանկութեան երազներ են: Մանկութեան չըջանէս դուրս կեանքը անխուստիելի, անյողորմ ու տառապալիք մաքառում մ'է, ընդհանուր ժխորին մէջ անդուլ ճգնաց, հեղեղաթափ բրտանց, յոգնաբեկ սին ու պատր յոյսերու թատր ժը կ'դառնայ և բարոյական ու մտաւորական անհուն այլափոխութեանց, մեծութեան կամ նստմութեան, դարգացման կամ քայքայման տեսարան մը կ'ապտկերէ: Արդարեւ մարդկային կենաց ամենէ չքմեղձ երջանիկ ու զուարթ ժամանակ տալիքն է մանկութիւնն, ժամանակաւիքն մ'որ մի և նոյն ժամանակ ամենէ նուիրականն է, որովհետեւ հոն կ'ըլլուն անգիտելի մեծութեան և բարձր ապագայի հիմերը: Մանկութիւնը իւր չըջանին միայն կարծես վերապահած է ու կ'սահմանափակէ ինչ որ բնատուր և պարզ է, առանց անհասական սեթեմեթ՝ զբոլի, ժառանգ՝ դիմակի: Հրճուանք, վիշտ, սէր, զգացմանց բարտայտութիւն, պար ու խինդ բնական անաղօտ և անարատ տիպ մ'ունին իր մէջ: Մանուկն կ'ստացայ կամ կ'ըլլայ, երբ իր վաղրիկ սիրտն կ'արամադրէ ու կ'ներնէ իրեն

ուրախութիւն կամ ցաւ, կ'սիրէ ու կ'ատէ ինքնարուխ զգացմամբ՝ անգէտ կեղծ ու պատիր ձեերու, վերջապէս ճշմարիտ ու հրեշտակային գոյութի, համակրութեան ու անմեղութեան վառարանն է: Մանկութեան այս բնատիրոյ ձիրքերն՝ ընդհանուր գուրգուրանաց առարկայ՝ առանձինն որքան սիրուն ու սրտաշարժ, հաւաքարար շնայխարշիկ ու հրապուրեցի տեսարան մը կ'ընծայեն: Այսպիսի չքնաղ տեսարան մ'էր զոր Պատ. Կրթատէր Բեկերութիւնը՝ իր Մանկանց Պարահանդիսի Կաթիլ՝ ներկայեց հասարակութեան, տեսարան մ'որ նոր ու աննման իր տեսակին մէջ՝ ամեն սրտերու և մտքերու վրայ մասնաւոր ու խորին ազաւորութիւն մը թողուց:

Փետր. 25, Հինգշաբթի իրիկուն, ծնողաց, ազգականաց, բարեկամներու և հետաքրքիրներու սառար այլ ընտիր բազմութիւն մը կ'շտապէ, որոշեալ ժամանակէն շատ առաջ, Հռիփսիմեան վարժարանի ընդարձակ սրահին մէջ լաւագոյն տեղը դրաւելու: Բեկերութեան բանիւրուն և ժրջան անդամահիք իրենց փոքրիկ սիրուն քոյրերու և եղբայրներուն հաճոյք ու խնդութիւն, իսկ ընդհանուրին զմայլում պատճառելու համար ոչ մի ջանք ու եռանդ չեն խնայած: Երկոյս սանդուխտներէ մինչև պարասրահն զաւարտող եղ ուղի մ'է զարդարուած բազմութիւ կանանչազարդ պարիկներու ծիւղերով և ծաղկալիր փունջերով: Պարասրահին ու յարակից սենեակներու տեսարանն անկոյտ կ'ցոյցեն հանդիսի պատրաստութեանց, Պէ-Ֆէ-Է կազմակերպութեան և սենեակներու արգուգարդին վայելչութեան ու գեղարուեստական գրոշմին մէջ այնիւ ասնդամուհիներու, մանաւանդ Կարգադիր Մանախումբին նոր ճաշակը ու անխնջ աւելնը: Պարասրահն չըջափակ պատերու վրայ ընդանական պարիկներ նկարուած են, ուրիշ գոյնզգոյն տերևներ, փունջեր ու պտակներ՝ օղակաձև դալարութեամբ կ'արածրանան դէպ ի ձեզունը: Ամբողջ սրահը անթիւ ձիւնապաղ լոյսերով ուղղուն դալարազեղ ու ծաղկաւէտ բուրաստան մ'է: զարուհի, հոգեւտ անհամբեր ծմառն երկարատեւ ու դանդաղ ընթացքէն՝ շտապած է հոն նախ և առաջ Մանկութիւնը բարեւելու: Ժամը 5 ին պիտի սկսի առաջին պարն և վարի մեծ դահլիճը սպիտակ ձեւանոցներով հագուած չքուած փոքրիկ ճէնթիւններ կ'ընդունին իրենց հիւրերը և ամեն ներկայելով անհամեմատ ու գողարիկ քաղաքավարութեամբ իրենց թեւերն՝ զոյգ զոյգ, թիթեռնիկներու նման կ'թռչին դէպ ի պարասրահն: Որոշեալ

Ժամուն նուագածուաց խումբն, որ ներկայ է ամբողջովին,
 պարի առաջին եղանակը կ'սկսի: Ամենասիրուն տեսարաններ
 են ալ ևս որ կ'աջորդեն իրարու ամենու աչաց առջև: Ընդար-
 ձակ սրահին մէջ շողողուն լոյսերու ցոլացման ներքե՝ երփնե-
 րանգ գոյներով Քաֆալէ և Տաճ, փոքրիկ ու քնքոյշ-ձ տարեկանէ
 ամենէ մեծն հազիւ 12 տարեկան — նուագածութեան մերթ
 ուժգին, մերթ մեղմագին եղանակներու համեմատ կանոնա-
 ւոր, զույլընթաց, սիրուն ու լուրջ դէմքով, պարուհիներն սի-
 րամարգի նազելի ու փափուկ քայլերով, դարմանալի ճշտու-
 թեամբ և հմայելի վայելչութեամբ կ'յորինեն Քաբէլէ և Լաւ-
 յէի մոլորապտոյտ շրջանները, Բաբլաբլի ու Բալայի ուտոս-
 տուն ու յարաշարժ շարիղները, ձեռքէ ձեռք, թևէ թև թռչոտե-
 լով, փետուրի նման թևթև, ճեճըսկի ոչ ոս գիւրաշարժ, հիա-
 նալի շնորհքով և հրապուրիչ փափկութեամբ խոնարհութիւն
 ընելով իրարու իւրաքանչիւր պարէ մերջ և զոյգ զոյգ Ան-Ֆէի
 սենեակը դիմելով: Հանդիսականաց հիացումը իր գագաթնա-
 կէտը կը հասնի ծագիանց պայտքն՝ երբ պարող ու պարուհի
 ընդհանուր և որոտալի ծափահարութեան կ'արժանանան:
 Ծնողաց ու ազգականաց սրտերն գուրգուրանոր և թերևս
 ներքին հպարտութեամբ կ'ընունչ ժողովուրդը գմայմամբ ալ-
 նապիլ կ'դիտէ այս փոքրիկ ասպետ ու ասպետուհիները՝ որ
 կրնան չառ տեսակէտով ընտրելագոյն օրինակներ լինիլ: Աւ
 իրօք չկան հոն շողողուն գոհարներ, մեծամարթամ զարդա-
 րանք, ոսկեխր սեղաններ՝ չըջապատուած թափահար ու դեզ-
 նորակ դէմքերով, սիրատապ ու դողցոլուն հոգիներ, հը-
 րակէզ ու դիւթիչ ակնարկներ: Հեշտասէրն Ասողիկ թագուն
 ու մեհերոտ ակնարկներ կ'արձակէր լուսաշող կամարէն
 այն սրահին՝ ուր սովոր էր այսպիսի ասիւթներու մէջ սրտեր
 ու մաքեր բորբոքել ու յափշտակել: Իրովն ու Թիւրքիթ
 կողմնակի պատէ մը կախուած պատկերի մը վրայ միայն
 գոյութիւն ունէին և թերևս հակադասակեր տեսարանի մը
 հերոսներ՝ ամօթահար կ'ընային: Էքզիլ գափնեայ տերե-
 ներու ստուերին ներքեւ, Իյի՛ւ թէ համեստութեան ու
 չքմեղութեան այս բնատիպ տեսարանն անշնչելի տպաւորու-
 թիւն ու հեռքեր թողուր այս երկեսն հրաշակիւններու դիւ-
 րազգած սրտին ու մաքին վրայ: Իյի՛ւ թէ այս ուշիմու-
 թիւնը, լընութիւնը ու ազնուութիւնը մոռատեալ անշնչութեան
 լինին անոնց մտաւորական ու բարոյական գարգացման մէջ:
 Իյի՛ւ թէ այս բնական խնկութիւն, պարզութիւն և երջանկու-
 թիւն լինին իրենց ըսլոր կենաց ճակատագիրը . . . :

Պարերն կ'շարունակուին ընդհանուր ցնծութեան և գոհունակութեան մէջ. մինչև ժամը 8 1/2: կատարեալ կանոնաւորութիւն և կարգ ապահովուին՝ շորհիւ անդամուհեաց աշաւորջ հսկողութեան՝ կ'ախրեն ամենուրեք. Հալիւ վերջին տարին կ'աւարտի երբ՝ հակառակ քնքոյշ բերանիկներէ արձակուած բողբոջներու՝ անկուսող ու անկապ Արամաղներ ու Ամազոններ, անողք ու անկարեկիր ժանկութեան ծայրին, կ'զան անոր յաջորդելու պարտաւանքին մէջ և հանդիսին հանդարտիկ ու փափուկ նկարն փոթորկալի եխուռներով՝ տեսարանի մը կ'վերածեն:

Ո՞վ էր պարահանդիսի գլխոյն կ'հարցնէին իրարու. Անոգոստ հարցում. Հոն էր գլխոյն, համեստ ու խորհրդաւոր: ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆՆ ինքն իւր գողտրիկ ու չքնաղ անմեկութեամբ:

Ա. Ա. Ա. Ա.

Յ. Գ. — Պարտ է անշուշտ շնորհակալութեամբ յիշատակել աստ նմանապէս այն ֆանքերն ու հոգածութիւնը, զորս ի գործ դրաւ Պ. Ս. իր ատ Բէսէճեան մանկանց պարերու վարժութեան և պարահանդեսին չքեղ կարգադրութեան մէջ:

Պ. ՊԵՐՃ՝ ՊՌՕՇԵԱՆՑԻ

ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ ՓԱՔԱՍՆԱԿԱՆԿԸ

Մեծապատիւ Տէր,

Ներկայ 1899 թուի, ապրիլի 18 ին լրանում է Պ. Պերճ Պրօշեանցի գրականական գործունեութեան բառասնամակը:

Թրփախում կ'ազնուած մի Մասնաժողով մտադրուել է համետ հանդիսով պատուել մեր գրականական եւ մանկավարժական գործիչին:

Մասնաժողովն իւր այս մտադրութեան մասին յայտնում է ի գիտութիւն հայ հասարակութեան, որոց բնում է Ձեր Մեծապատուութեանը եւ, յոյս դրած ազգիս գիտակցութեան եւ հասունութեան վրայ՝ վստահ է, քի 'նաք եւս Ձեր կողմից չեք զլանայ զնահատելու մեր բազմաթիւն ծերանքի վիպասանի գործունեութիւնը:

Սորա հետ ուղարկում է Ձեզ եւ Պ. Պրօշեանցի համաձայն կենսագրութիւնը:

Մասնաժողովի նախագահ՝ Մարկոս Դոյուխանեանց

Անդամներ՝ Գեորգ Դաւթեանց Յարութիւն Եւսեփեանց
Աղեւաւոր Երիցեանց

Բարսեղար՝ Բժշկապետ Բազաւա Նաւասարդ՝ անց

20 Յունվարի, 1899, Թիֆլիս

Դրամական նուէրներ, հեռագիրներ, ուղերձներ և ամենատեսակ թղթակցութիւն ինդուստրիալ և գրքէլ հետեւեալ հասցեով.

Թիֆլիս — ՄԱՐԿՈՍ ԿՍԱՅԵԱՆ ԳՕԼՈՒԹԱՆԵԱՆՑ

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ Մ. ՄԱՐԿՈՒՐԵԱՆ

ԿՐԿՆԱՏՈՄՈՐ ՈՒԹ ԴԱՍՈՎ

Ն. ՏԻԻԶԷՆՃԵԱՆ

Տպագր. ն. Պետրոսյան Կ. Պոլիս

Գին 6 դրուշ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԴԲԵՑ

ՀՐԱՆՏ Ս. ԽԱՆՃԵԱՆ

Կ. Պոլիս Տպագր. Պետրոսյան 1899

Գին 10 դրշ.

ՀԱՅԲ Ի ԶՄԻՌՆԻԱ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍ

2 ՀԱՏՈՐ

Գրիգ Է. ՅԱԿՈԲ Ա. ՅՕՍԵԱՆ

68 Պատկերով

Վեհնա Մխիթ. Տպարան 1899

Գին 2 հատորին 30 դրուշ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՐԲԱՌԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՃԱՌ

ՂԵԻՈՆ ՄՍԵՐԵԱՆՅԻ

Թարգ Ռուսերէն. Է. ԳԱՐԻԲԷՂ Ա. ՄԷՆԷՂՐՇՅԱՆԷ

Վեհնա Մխիթ. Տպարան 1899

Գին 2 1/2 դրուշ

ՄԵԾ ԴԵՐՁ ԿԱՏՈՒՆ

ԹԻԻ 33

ՕՍՄԱՆ ԶԱՏԷ ԽԱՆ, ՎԵՐԻ ՅԱՐԿ

Պատիւ ունիմ յայտարարել Պատ. Հասարակութեան և մասնաւորաբար իմ բաղմաթիւ Յրգոյ յաճախողներուս, թէ ուրախ եմ այս անգամ իրենց կարենալ իմացուներուս հետեւեալ կարգադրութիւններս, որով անտարակոյս պիտի յաջողիմ աւելի շատ զոչացնել ինձ դիմողներն:

1⁰ Կատարելագործած եմ իմ ձեռագիրտութիւն՝ անդ լիական նորածեւութեան հետեւելով:

2⁰ Այնատաւորներուս մէջ մասնաւոր փոխոխութիւններ ըրած եմ, փորձառու նոր վարպետներ առնելով:

3⁰ Կատարեալ ուղղութիւն և ճշդութիւն դերձակատանս հիմնական սկզբունքներն են, հետեւաբար ու եւ խնամք պիտի ջղացուի յաճախողներուս յանձնելու համար ճաշակաւոր և տրկուն գգնատներ, և ներկայացնելու անգլիական զգեստեղէնի նիւթեր, որոնք միեւնոյն ժամանակ դիներու չափաւորութեան կողմէ՝ փոտահ եմ թէ անմրցելի պիտի լինին:

Ձերմապէս կը յանձնարարեմ ճաշակի տէր անձանց դալ և փորձել դերձակատուանս:

4—24

ՊՕԴՈՍ ԱՐԻԱՀԱՄԵԱՆ

ՍԱՄՈՍԻ ԳՕՆԵԱՔ

Տիամանթիտի Սնորիքիտի և Ընկ. Սամուի մէջ միակ
գործարանի միջոցաւ միւսքաթ գինիէ խնամով պատրաս-
տուած խիտ համեղ և անարատ վերջն ազամ ըստար-
ուած է Կառալաւթէան Բէշկալան Կանթէն: Բաւ է անդամ մը
փորձել:

ՊԱԼԳԱՆԻ ԳԻՆԻ

Գաղիական գինիներու ճաշակաւ պատրաստուած ա-
նարատ և զուտ առանց ֆաճէ (ալչի) և խիտ թեթեւ:

VIN D'OR MUSCAT

Ամենազինի գինի մը մուսքաթէ ի մասնաւորի պատ-
րաստուած, խիտ համեղ և փափկաճաշակ անձերու հա-
մար կը յանձնարարուի, ընթրիքի հետ փոխան չամ-
բանեալ:

ԳԱՐԵԶՈՒՐ ՊՕՄՕՆԹԻ

Ընտանեաց գործածութեան համար ամենէն օգտա-
ւէտն, յանձնարարեալ Պոլսոյ և Զմիւռնիոյ առաջնա-
կարգ բժիշկներէն, չեղմապէս յանձնարարելի ծիծ մայ-
րերու համար:

ԱՐԹԻԻՐ Ս. ՄՍՐԵԱՆ

Ֆրանկաց Թագ (Բաասթ Գեռլան)

Հայնսցի համար կեդրոնաւորի Շէրիտճեան
Եղբարք:

Կը գտնուի նաեւ ամեն նալ սրտ վաճառներու թով:

ՓՆՏՈՆՑԷՔ ՈՒ ԴՈՒՔ ԱՆ ՓՈՐՁԱՆՑԷՔ

Մասնագիտ ՏՕՔԹՈՐ ԲՈԼԻ

ԱՃԱՌԸ. — Անուշ հոտերով՝ մորթը կը կտկզցնէ, առանց թեփառելու: Կը գտնուի Միւսիւ Արեւիկորուրուրի գեղարանը — Շիշէճիներու մէջ Եռսուֆի Ֆէրիսանէի կից: — Պրն. Յակոբ Ա Մարութեանի քով, Յրանկաց թաղ Սրօնթիի Ֆէրիսանէի թիւ 21, Պրք. Ի. և Ե. Շէրիտճեանց մթերանոցը — Հայոց թաղը: Բէշէտտիէ ճատակտի:

Աշխատասիրաց ընկերութեան քով (Մանկանց պարտէզի շահուն Գարաթաշ:)

Պր. Պետրոս Արքայանեանի պաշարը. Գորակիօ:
ԿՈՇԻԿԻ ՆԵՐԿԸ*. — Երկու սեփի սե. կոշիկները կը նորոցնէ, երկարատե փայլուցողով՝ առանց վնասելու կամ ճեղքաւելու կաշին: Կը գտնուի:

Պր. Արմենակ Մինասեանի գրասենեակը. Միւրիդէամ օղլու խան:

Պ. Ամա Պողոս Օշանեանի գործարանատեղին. Շահէն խանի կից:

Հաֆըզ Սապրի Ահմատ պէյի մթերանոցը. Կառավարութեան դրան մեծ ճէտտան:

Իսկ Գարաթաշ ու Գորակիօ վերոյիշեալ տեղերը:

*Գործ. կերպ. — Կոշիկը ցեխերէ ու վոշիէ մաքրելէ ետք շիշին մէջ կախուած սրունքով քերել, ու հուսաստացես փել:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. ՄԱՍԼՈՅ

Ամեն անոնք որ կ'փափարին բաժանորդագրուիլ Ա. Մամ-
ուրի կարող են դիմել ուղղակի խմբագրութեանս կամ մեր Մեծ.
Դարձակալաց:

Ի գիտութիւն մեր բաժանորդաց կ'ձանուցանենք թէ խմ-
բագրութենէն ուղղակի իրենց թերթերն ստացող բաժանորդը
պարտաւոր են իրենց բաժնեկիւնն՝ ուղղակի եւ կանխիկ՝ դրկել
խմբագրութեանս:

Հասցէ

Մ. Մամուրեան — ԻԶՄԻՐ

M. Mamourian — Smyrne

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

24 թիւի Քաղաքիս համար դրշ. արժ. 30

24 » Արտասահման » » 80 կամ 12 ձր.

12 » Քաղաքիս » » 40

12 » Արտասահման » » 40 կամ 8 1/2 ձր.

24 » Դասատուաց » » 60 կամ 12 ձր.

Դասատուաց հաւնար վեցանկէնայ չընդունուիր:

Կ Ա Ն Խ Ի Կ Վ Ճ Ա Ր Ե Լ Ի

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿՊՈԼԻՍ —	Մեծ. Խիբան էճ. Գարբուս. Գաղաւկիք Խան թիւ 46 Պաշտէ Գաղաւ
ԷՕՏԷՄԻՇ —	Մեծ. Տիրան էճ. Պենտրիան
ՍԱՄՍՈՆ —	Մեծ. Եղուարդ էճ. Մուրադեան
ԵՒԻԶԱ —	Մեծ. Տիգրան էճ. Տէր Պենտրիան
ԴԱՀԻՐԷ —	Մեծ. Կարապետ էճ. Կարապետեան
ՄԵՆԶՈՐԷՐ —	Մեծ. Տիգրան վարդապետեան
ՊՈՍԹՕՐ —	Մեծ. Տիգրան Թաշեան
ԴԱԻՐԷԺ —	Մեծ. Տօ՛. Փաշաեան
ՆՏԱՆԱ —	Մեծ. Յակոբ էճ. Տ. Պօղոսեան
ՀԱԼԷՊ —	Մեծ. Յովնանէն էճ. Թիքապետեան
ՍԷՎԱԶ —	Մեծ. Միքայիլ էճ. Խալիլեան
ԴՕՏՈՐՈ —	Մեծ. Նշան էճ. Ժամագործեան
ՉՈՐԼՈՒ —	Մեծ. Արքանա՛մ էճ. Հայրիկեան
ԱՄԱՍԻԱ —	Մեծ. Թորոս էճ. Օլմեան
ՆԻԻ - ԵՕՐԷ —	Մեծ Դաւիթ Տ. Յ. Միհմեդեան
ԿԻՐԱՅՈՆ —	Մեծ. Գալաթիա էճ. Գ. Խալիլեան